

DE LA POPULAȚIA ROMANIZATĂ LA VLAHI/ROMÂNII/ROMÂNII BALCANICI

ST. LASCU*

Existența în sudul Dunării, în întregul Peninsulei Balcanice, a unei mari populații romanizate¹, luarea de contact cu istoria complexă a romanității orientale², cu trecutul frământat al fraților noștri, de neam și limbă, din Balcani³ – ni se pare de o preeminență evidentă în umplerea unei gol informațional atât de păgubitor în planul cunoașterii umane și național-culturale.

Nu este vorba doar despre o simplă recuperare de cunoștințe, la acest început de veac și mileniu stresant informațional; pentru noi, românii, recuperarea de informații istorice poate însemna, în multe cazuri, încă un pas, al fiecăruia în parte, în recuperarea propriei istorii; este o necesitate care se impune atât din punct de vedere național, cât și din perspectiva remodelărilor geopolitice și etnoistorice europene – mai ales balcanice –, la care suntem martori de un deceniu și jumătate. Iată de ce, înlăturând un anume vâl al prejudcăților noi – ce tind să ia locul altora, dezavuate de istorie –, trebuie să tindem spre a ne cunoaște întreaga istorie, cu toate încrângăturile și ramificațiile sale, o istorie adesea generoasă, deseori tragică...

Ilustrează complexitatea, tragismul și măreția istoriei naționale a românilor, evoluția istorică a *aromânilor*⁴, frații din Balcani socotiți a fi, de savantul Ioan Simionescu, drept „*cea mai chinuită ramură a românismului*”.

---

* Conf. univ. dr., Facultatea de Istorie (Universitatea „Ovidius” din Constanța).

1. vezi Th. Capidan, *Romanitatea balcanică* /Discurs de recepție la Academia Română, rostit la 26 mai 1936/, în *Discursuri de recepție la Academia Română*, Editura Albatros, București, 1980, pp. 221-237.

2. vezi, pe larg, H. Mihăescu, *La romanité dans le Sud-Est de l'Europe*, Editura Academiei Române, București, 1993, *passim* /600 pp./.

3. vezi N. Iorga, *Histoire des Roumains de la Péninsule des Balcons (Albanie, Macédoine, Épire, Thessalie, etc.)* (Publications de l'Institut pour l'Étude de l'Europe Sud-Orientale), Imprimerie „Cultura Neamului Românesc”, București, 1919, *passim* /65 pp. + 1 h. + 1 tab./ (în același an este și tradusă și în limba română /75 pp. + 1 h./).

4. *Istoria românilor*. Vol. VI *Românii între Europa clasică și Europa Luminilor (1711-1821)* (coordonatori: Paul Cernovodeanu, Membru de onoare al Academiei Române, Prof. univ. dr. Nicolae Edroiu, Membru corespondent al Academiei Române), Editura Enciclopedică, București, 2002 (cap. *Aromânii din Peninsula Balcanică*, pp. 107-121 – autor: Gh. Hristodol); vol. VII, tom I *Constituirea României moderne (1821-1878)* (coordonator: Acad. Dan Berindei), Editura

O privire sintetică a lucrărilor științifice de specialitate⁵ relevă o componență ce se regăsește aproape în fiecare dintre ele – anume, *originea comună a urmașilor romanității răsăritene* (aromânii sau românii balcanici și dacoromânii)⁶, respectiv a poporului român trăitor pe o întinsă arie sud-est europeană și balcanică, reiterându-se cunoscuta aserțiune a savantului român de sorginte aromână Tache Papahagi: “O fatalitate istorică a vrut ca astăzi – *scria el în 1928* –, în loc ca *tot nordul Peninsulei Balcanice să fie și el tot fără țară românească cu neam românesc* (subl.n.) întins până pe coastele nord-estice ale Mării Adriatice și până pe plaiurile Tesaliei, să vedem în acest sud al Dunării cum viața românească sângerează cumplit mergând spre stingere. Din tot ce a pulsă și a domnit în această peninsulă, astăzi doar mai rămân insulele răzlețe cum ar fi: românii timoceni, românii din Istria, a căror dispariție nu va întârzia mult, românii din Meglenia, cari au început să emigreze în Țara muma, și aromânii sau macedo-românii”⁷.

Enciclopedică, București, 2003 (cap. *Românii din dreapta Dunării*, pp. 798-801, 810-812 – autor: Gh. Zbucnea); vol. VII, tom. II *De la Independență la Marea Unire (1878-1918)* (coordonator: Gheorghe Platon), Editura Enciclopedică, București, 2003 (cap. *Românii din dreapta Dunării*, pp. 377-393 – autor: Gh. Zbucnea).

5. Vezi, mai nou, între contribuțiile de seamă ale istoriografiei noastre contemporane – St. Brezeanu, Gh. Zbucnea (coord.), *Românii de la Sud de Dunăre. Documente* (Arhivele Naționale ale României), f.e., București, 1997 /400 pp./ (conține 184 doc.); Gh. Zbucnea, *O istorie a românilor din Peninsula Balcanică. Secolul XVIII-XX*, Editura Biblioteca Bucureștilor, București, 1999 /306 pp./; de asemenea, vezi *Studiul introductiv* – fundamental pentru abordarea științifică, prima după Al Doilea Război Mondial, a problematicii istoriei românilor balcanici –, la G. Mumu, *Studii istorice privitoare la trecutul românilor de peste Dunăre*. Ediție îngrijită și studiu introductiv de Nicolae-Șerban Tanașoca (Academia de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România. Institutul de Studii Sud-Est Europene), Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1984, pp. 7-64.

6. Vezi Th. Capidan, *Originea macedoromânilor. Răspuns D-lui Keramopulos dela Academia greacă din Atena, referitor la originea greacă a macedoromânilor* (Discurs rostit în Ședința dela 10 februarie 1939 a Academiei Române), în “Memoriile Secțiunii Literare”. Seria III. Tomul IX. Mem. 2, 1939, *passim* (apărut și în *Extras la Imprimeria Națională, București, 1939 /24 pp./*).

7. Unele dintre cele mai importante lucrări monografice, apărute în prima jumătate a secolului trecut, au fost, în ultimii ani, reeditate – V. Diamandi-Aminceanul, *Românii din Peninsula Balcanică*, Editura Domino (seria *Balcanica*), București, 1999 /288 pp./; G. Murnu, *Istoria românilor din Pind. Vlahia Mare 980-1259*, Editura Domino (seria *Balcanica*), București, 1999 /160 pp./; I. Caragiani, *Studii istorice asupra românilor din Peninsula Balcanică /vol.II*, Litera Internațional, București, 2000 /272 pp./; Idem, *Studii istorice asupra românilor din Peninsula Balcanică. Publicare postumă însoțită de o notă biografică de Pericle Papahagi /vol.III*, Profile Publishing, București, 2002 /300 pp./; Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân*. Studiul lingvistic de... profesor universitar, membru corespondent al Academiei Române. Operă premiată de Academia Română cu Premiul Statului “Eliade Rădulescu”. Ediție îngrijită de Justina Burci și Camelia Zăbavă. Prefață de Lucian Chișu, Fundația „Scrisul Românesc”, Craiova, 2001 /250 pp./; A.N. Hâciu /Profesor. Premiat cu „Marele Premiu Năsturel” 1937 al Academiei Române/, *Aromânii. Comerț. Industrie. Arte. Expansiune. Civilizație. /Cu/ „O mărturisire” /de/ Simion Mehedinți*, Ediția a II-a (*sic!*) /Ediție îngrijită de Dumitru Stere Garofil-editor/, Editura Cartea Aromână, Constanța, 2003 /604 pp./.

Potrivit aprecierilor, profund politizate și neștiințifice ale istoricilor și filologilor eleni, aromânii n-ar fi decât urmașii latinizați ai anticilor greci⁸, unul dintre acești autori, și el de origine aromână, considerându-i ca fiind cei mai curați dintre elini, respectiv că "sunt urmașii macedonodorienilor latinizați lingvistic"⁹; sunt aserțiuni ce datează, în fapt, de la jumătatea secolului al XIX-lea, propaganda grecească pusă în slujba idealului Marii Idei considerându-i pe vlahii din Balcani, în perioada de până la Primul Război Mondial – viziune ce persistă și astăzi, cum vedem –, ca fiind greci care vorbeau un idiom latin, presa aromânească din Vechiul Regat relevând deseori mediilor românești perniciozitatea unei atari identificări: "N-am crezut și n-am voit să credem că grecii când vorbesc de înțelegere cu românii, nu vor ține seama de cele câteva sute de mii de români din Macedonia și că vor continua, ca și în trecut, tactica lor de elenizare față de noi. Or, ce vedem că se întâmplă? Ei ne vorbesc de o alianță față de pericolul slav, dar nu înțeleg nicidecum a recunoaște individualitatea etnică a macedoromânilor. Elinovlahi (greco-români), vlahofoni (greci care vorbesc românește), iată ce suntem noi românii din Macedonia pentru ei și deci ideea că trebuie să ne aducă la matcă, nu-i slăbește"¹⁰.

„*Vlahos, adecăte rumân*”. Reprezentanții ai romanității balcanice¹¹, a r o m â n i i (*arlu/mâni, rumâni/rămâni*, cum își spun ei, respectiv *vlahi, belivlasi, rêmëri, cobani, cuțovlahi, țințari*, cum îi designează neamurile balcanice în mijlocul cărora trăiesc)¹² și m e g l e n o r o m â n i i (*vlași*, cum își spun ei

8. Vezi, în acest sens, A.G. Lazarou, *L'Aroumain et ses rapports avec le Grec*, Institute for Balkan Studies, Thessaloniki, 1986, pp. 101-114.

9. *Apud* C. Papanace, *Geneza și evoluția conștiinței naționale la macedo-români* / Prefață de Ionel Zeana/, Editura Brumar, f.l. Timișoara/, 1995, p. 274 (este vorba despre Socrate N. Liakou, autorul unei ample monografii, din 1965, dedicată originii congenerilor săi lor vezi).

10. Omega, *Suntem greci sau români?*, în "Peninsula Balcanică", II, nr. 37, 1 octombrie 1900, pp. 1-2; vezi și Elvino, *Se pot numi elino-vlahi românii din Macedonia? Ce însemnează cuvântul "Elinovlah" și de când datează el. -Incontestabila latinitate a dialectului macedo-român. - Grecii necontestând nici origina nici numărul aromânilor. -Redeșteptarea aromânilor și pericolul ce ea prezintă pentru planurile politice ale grecilor*, în "Românul de la Pind", IV, nr. 17 (159), 30 aprilie 1906, p. 2.

11. Vezi, mai recent, noi abordări și sinteze – St. Brezeanu, *Romanitatea orientală în Evul Mediu. De la cetățenii romani la națiunea medievală*, Editura All Educational, București, 1999 /248 pp./; N.-Ș. Tanașoca, *Aperçus of the History of Balkan Romanity*, în R. Teodorescu and L.C. Barrows (eds.), *Politics and Culture in Southeastern Europe* (UNESCO-CEPES) (seria *Studies on Science and Culture*), f.e., Bucharest, 2001, pp. 97-174; Anca Tanașoca, N.-Ș. Tanașoca, *Unitate romanică și diversitate balcanică*. Contribuții la istoria romanității balcanice. Cu un cuvânt înainte al autorilor, Editura Fundației PRO, București, 2004 /324 pp./; N. Saramandu, *Romanitatea orientală*, Editura Academiei Române, București, 2004 /346 pp./.

12. Vezi, despre ei, mai nou, N. Djuvara (coord.), *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin*, Editura Fundației Culturale Române (col. *Argumente*), București, 1996 /200 pp./ (ediția originală a apărut în 1989, la Paris); Adina Berciu-Drăghicescu, *Românii din Balcani. Cultură și spiritualitate. Sfârșitul secolului al XIX-lea, începutul secolului al XX-lea*. A colaborat: Petru Dănilă, Editura Globus, București, 1996 /258 pp./; Gh. Carageani, *Studii aromâne*. Cuvânt înainte de Nicolae-Șerban Tanașoca, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999 /296 pp./; N. Saramandu,

înșiși, respectiv *vlași* și *megleniți*, cum sunt denumiți de populațiile învecinate)¹³ –, constituie ramura sudică a romanității orientale, care se întindea de la extremitatea nordică a Daciei Traiane (până la venirea popoarelor migratoare), până înspre nordul muntelui al Greciei, de la Marea Neagră până la Marea Adriatică. Unitatea acesteia, rezultată prin romanizarea tracilor, începând din secolul al II-lea î.Hr., a fost spartă o dată cu așezarea slavilor la sud de Dunăre, în veacul al VII-lea, astfel încât la nord de Munții Balcani s-a dezvoltat, în continuare, poporul român – prin componenta sa nord-balcanică (daco-românii), iar la sudul lor, prin ramura sud-balcanică (aromânii și meglenoromânii); reprezentanții acesteia din urmă au fost împinși, treptat, tot mai mult în josul Peninsulei (unde au întâlnit, poate, la sud de linia Jireček, unele insulițe romanizate) (istro-românii¹⁴ sunt descendenți târzii ai dacoromânilor). Analiza contextului istoric al regiunii ponto-balcanice, pentru perioada celei de-a doua jumătăți a mileniului I – când așezarea slavilor în masă la sud de Dunăre „a marcat, neîndoind, unul dintre evenimentele capitale ale istoriei ulterioare a Peninsulei Balcanice”¹⁵ –, relevă aria de locuire a populației romanizate, a cărei amploare a așezării acesteia în teritoriile rămase bizantine „este greu de precizat”, pentru ca restabilirea graniței imperiale pe Dunăre în secolul al X-lea să coincidă „cu reîntrirea sub stăpânirea imperială a mării mase a populației romanizate din Balcani”¹⁶. Așa cum relevant a surprins istoriografia noastră, în această a doua

Studii aromâne și meglenoromâne, Ex Ponto, Constanța, 2003 /260 pp. + *Harta graiurilor aromâne și meglenoromâne din Peninsula Balcanică*; E. Țârcomnicu, Iulia Wisoșenschi, *Românii de la sud de Dunăre. Obiceiuri tradiționale de nuntă. Studiu istoric și etnologic*, Editura Ziua (col. *Românii de lângă noi*), București, 2003 /190 pp./; La începutul verii anului 2004, a apărut, la București, grație eforturilor unui pasionat muzeograf-colecționar, un *album ilustrat*, trilingv – C. Beda, *Aromânii în imagini până la jumătatea secolului XX. Les Aroumains dans images jusqu'a la moitié du XX-ème siècle. The Aromanians an Illustrated Life in the First Half of the Twentieth Century*, f.e., București-România, 2004 /212 pp./; din aceeași categorie a *albumelor ilustrate*, face parte și cel care reproduce fotografiile realizate de frații Manakia, aromâni din Macedonia începutului de veac XX – vezi Ioana Popescu, *Privește! Frații Manakia*. Imagine: Alice Ionescu. Documentare: Ana Vinea /Muzeul Țăranului Român/. Supliment al revistei *Martor* VI-2001 /nenumerotat; 104 pp./.

13. Vezi P. Atanasov, *Meglenoromâna astăzi* /teză de doctorat susținută, în 1979, la Skopje (Republica Macedonia); a apărut, inițial, în limba franceză, în 1990; ediția de față este augmentată/, Editura Academiei Române, București, 2002 /408 pp./; E. Țârcomnicu, *Meglenoromânii: desțin istoric și cultural*, Editura Etnologică, București, 2004 /100 pp./.

14. Vezi Elena Scărlătoiu, *Istororomânii și istororomâna. Relații lingvistice cu slavii de sud: cuvinte de origine slavă*, Editura Staff, București, 1998 /364 pp./.

15. N.-Ș. Tanașoca, *Bizanțul și românii*. Eseuri, studii, articole, Editura Fundației PRO, București, 2003, p. 53.

16. xxx *Fontes Historiae Daco-Romanae*. Izvoarele istoriei României. Vol. III. *Scriitori bizantini (sec. XI-XIV)*. Publicate de Alexandru Elian și Nicolae-Șerban Tanașoca (Academia de Științe Sociale și Politice. Institutul de istorie „N. Iorga”. Institutul de studii sud-est europene), Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1975, p. 269-270 (vezi și N. Saramandu, *Romanitatea orientală*, Editura Academiei Române, București, 2004 pp. 112-122 – respectiv, studiul *Despre deplasarea aromânilor în sudul Peninsulei Balcanice. „Mărturia” lui Kekaumenos*); vezi, de asemenea, N. Djuvara, *Sur un passage controversé de Kékauménos* în „Revue Roumaine d'Histoire”, XXX, 1-2, 1991, pp. 23-66 – autorul nu dă credit cronicarului bizantin, în

jumătate a mileniului întâi se structurează individualitatea etnolingvistică a populației romanizate, a *vlahilor balcanici*: „În răstimpul dintre secolele VII și X, transformări importante din punct de vedere etnic s-au acumulat atât în natura populației romanizate de la sud de Dunăre cât și a societății bizantine. Izolați în marea masă a populației slave și siliți la un nou mod de viață, traco-romanii din sudul Dunării au dobândit o fizionomie aparte și o limbă proprie, *în ultimă instanță s-a constituit un popor nou* (subl.n.). Termenul de romanus, prin care se autodefineau, își pierde semnificația politică de odinioară, datorită izolării de teritoriul României, și dobândește un conținut etnic, deosebindu-i de populația vecină slavă, bulgară, greacă și albaneză. *Prin noțiunea de vlah, având aceeași valoare etnică, noul popor intră în rândurile celorlalte popoare balcanice* (subl.n.)”¹⁷

Prima relatare istorică medievală (din a doua jumătate a secolului al XI-lea, ce se referă la realități din secolul precedent) ce atestă, cu claritate, existența vlahilor balcanici în așezările lor istorice, locuite și astăzi de ei – respectiv în Epir, Macedonia și Tesalia –, aparține unui scriitor bizantin, „atât de des citatul Kekaumenos, ostil aromânilor din Tesalia, împotriva cărora formulează o diatribă violentă”¹⁸: „Căci aceștia [vlahii] sunt cei numiți daci și bessi. Înainte vreme ei trăiau pe lângă râul Dunăre și Saos, râu pe care astăzi îl numim Sava, unde trăiesc acum sârbii, în locuri întărite și greu accesibile. Încurajați de acest fapt, simulând prietenie și supunere față de împărații de odinioară ai romanilor, ei, ieșind din întăriturile lor, prădau ținuturile romanilor. De aceea, mâniați împotriva lor, cum s-a spus, i-au nimicit. Și ei [vlahii], *părăsind acele locuri, s-au răspândit în tot Epirul și Macedonia, iara cei mai mulți s-au așezat în Elada* (subl.n.) (adică, în Tesalia – n.n.)”¹⁹. Cunoscutul scriitor bizantin Laonic Chalcocondil a sintetizat și mai pertinent, în secolul al XV-lea, în ale sale *Expuneri*

---

ceea ce privește deplasarea spre sud a vlahilor danubieni – care, totuși, apare plauzibilă –, la această reinterpretare a textului achiesând, între alții, și lingvistul român contemporan N. Saramandu: „Prin urmare (*se concluzionează după o analiză critică a izvorului cu pricina – n.n.*) pasajul din textul scriitorului bizantin Kekaumenos referitor la prezența vlahilor în Elada în secolului al X-lea nu reprezintă o mărturie a «coborârii» aromânilor din nordul în sudul Peninsulei Balcanice în secolului al X-lea sau într-o perioadă imediat anterioară” (p. 121).

17. xxx *Fontes Historiae Daco-Romanae*. Izvoarele istoriei României. Vol. IV. *Scriitori și acte bizantine*. Sec. IV-XV. Publicate de Haralambie Mihăescu,, Radu Lăzărescu, Nicolae-Șerban Tanașoca, Tudor Teoteoi, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1975, pp. 453, 485; aserțiune comentată, recent, de N. Saramandu, *Op. cit.*, pp. 49-50 – respectiv amplul studiu *Romanitatea orientală (secolele al IV-lea – al XV-lea)*. *Surse istorice* (pp. 9-80).

18. Sinteza cea mai coerentă a chestiunii – la Gh. Ivănescu, *Istoria limbii române*. Ediția a II-a. Îngrijirea ediției, indice de autori și indice de cuvinte: Mihaela Paraschiv, Editura Junimea, Iași, 2000 (titlatura cap. II este sugestivă: *Româna primitivă. Diferențierea dialectală și stilistică a românei din acea vreme. Desfacerea unității lingvistice inițiale prin deplasări ale unor ramuri ale poporului român*, pp. 291-334).

19. Anca Tanașoca, N.-Ș. Tanașoca, *Op. cit.*, p. 27 (respectiv, studiul *Afirmare și alienare în istoria romanității balcanice*, semnat de Nicolae-Șerban Tanașoca).

istorice, opinia cărturărească a umaniștilor medievali referitoare la unitatea etnolingvistică carpato-balcanică a neolatinilor orientali, *vlahii*: „Cum și neamul care locuiește din Dacia până în Pind și care se întinde în Tesalia. Vlăhi se numesc și unii și ceilalți. Și n-aș putea să explic și să spun care din aceștia la care au venit (...). Și cei din muntele Pind, vlahii îl locuiesc, care vorbesc aceeași limbă cu dacii și sunt asemenea cu dacii de la Istru”²⁰. Comentând această atât de explicită mărturie de epocă, unul dintre cei mai avizați istorici din zilele noastre, în domeniul cercetării romanității balcanice, arată, pe bună dreptate, că „Știința modernă confirmă, nuanțând-o totodată, teza umanistului bizantin, cu argumente rezultate din cercetări arheologice, istorice, lingvistice și etnografice. *Romanitatea balcanică nu este decât componenta sud-dunăreană a romanității danubiene, masă etno-lingvistică relativ unitară, întinsă într-adevăr, cândva, din Carpați până în Pind și de la Marea Adriatică până la Marea Neagră, din care face parte și romanitatea dacică* (subl.n.). Substratul acestei romanități danubiene este și el relativ omogen, fiind alcătuit din elemente strâns înrudite între ele, geto-dacice la nord de Dunăre, iliro-tracice la sud de fluviu. Identitatea structurală a graiurilor vorbite de reprezentanții tuturor grupurilor romanice din Europa sud-estică este dovedită de lingviști²¹: ei conchid că este vorba de dialecte ale uneia și aceleiași limbi române primitive, dintre care numai unul, al dacoromânilor, a avut șansa de a evolua nestânjenit și de a deveni o limbă literară”²².

Idiomul dacoromânilor s-a dezvoltat și îmbogățit continuu, fiind baza pentru constituirea limbii literare române, în secolul al XIX-lea, în timp ce idiomul aromân s-a menținut în faza de dialect al trunchiului lingvistic comun, moștenitor al romanității orientale. Primul învățat român care introduce în ecuația etniei noastre și componenta sa sud-dunăreană este Miron Costin: “În Macedonia este de asemenea o colonie romană, cu aceeași limbă cu noi dar cu mult mai apropiată de limba italiană decât vorbirea noastră. Grecii îi numesc cuțovlahi, adică vlahi șchiopi, pentru că șchiopii și bolnavii din oastea romană rămâneau acolo. Este acolo un ținut mare, care se numește Romania și acel ținut este o colonie romană”²³ – consemnează, la 1677, într-o sinteză istorică destinată

20. M. Costin, *ICronica polonă*, în *Opere*, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1958, p. 208.

21. Stolnicul C. Cantacuzino, *Istoria Țării Rumânești*, în *Cronicari munteni*. Ediție îngrijită de Mihail Gregorian. Prefață și tabel cronologic de Dan Horia Mazilu, vol. I, Editura Minerva (col. B.P.T.), București, 1984, pp. 42-44.

22. D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*. Postfață și bibliografie de Magdalena Popa, Editura Minerva, București, 1986, pp. 167-168.

23. Idem, *De antiquis et hodiernis Moldaviae nominibus*. Prefață de Virgil Cândea. Ediție critică, traducere, introducere, note și indici de Dan Slușanschi, în Idem, *Opere complete*. Ediție critică publicată sub îngrijirea lui Virgil Cândea, vol. IX. Tomul I, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1983, p. 113 (de menționat că despre portul “vlahilor șchiopi” n-a mai apucat să scrie, redactarea unui asemenea capitol în *Descrierea Moldovei* nemaifiind realizată).

uzului informativ al unor străini (*recte*, polonezii). Și în Țara Românească cărturarii au avut știri tot la acest sfârșitul aceluiași de veac al XVII-lea în privința întinderii romanității orientale, cele mai ilustrative aparținând Stolnicului Constantin Cantacuzino, eruditul umanist atestând chiar contactul direct cu "coțovlahii", pe care îi consideră urmașii romanilor, având aceeași limbă cu a românilor nord-dunăreni, "numai mai stricată și mai amestecată cu de ceasta proastă grecească și turcească", iar dacă îi „întreabă pre ei neștine: Ce ești?, *el zice: vlahos, adecâte rumân* (subl.n.); și locurile lor unde lăcuiesc le zic Vlahia [cea Mare]. Pare-mi-să, zic, că ei grăind, mai mult îi înțeleg ceștea rumâni decât ceștea grăind ceia să înțeleagă; *însă și unii, și alții cu puținea vrême într-un loc aflându-se și vorbind adese, pre lesne pot înțelege* (subl.n.)"²⁴.

Referirile la vlahii balcanici se regăsesc și în lucrările elaborate de către Dimitrie Cantemir; astfel, în prima lucrare științifică românească, care este *Descriptio Moldaviae* (întocmită la 1715-1716, la îndemnul Academiei din Berlin), în capitolul *Despre graiul moldovenilor*, se fac referiri la limba vorbită de aromâni în următorii termeni: "Un graiu mult mai stricat au cuțo-vlahii, care locuiesc în Rumelia, la hotarul Macedoniei. Ei amestecă într-un chip de mirare graiul țării lor cu cel grecesc și cu cel albanez"²⁵, domnitorul moldovean având cunoștință, așadar, și el de aceeași denumire peiorativă atribuită aromânilor (din modul explicit în care vorbește de caracteristici ale limbii acestora și raporturilor ei cu greaca și albaneza, nu este exclus ca el să fi întâlnit și conversat cu aromâni), pentru ca într-o altă lucrare, marele umanist să scrie și despre "populația românească, cea care locuiește încă și astăzi în tot Epirul și în jurul laninei, căci graiul însuși ne este martor (subl.n.), dat fiind că și aceia vorbesc românește, dar au stricat limba latină nu cu cea slavonă sau ungurească, cum <a făcut> româna noastră, ci cu cea grecească și albaneză, astfel că abia dacă noi îi putem înțelege pe ei și ei pe noi, de aceea îi și numesc grecii *kuțovlahi*, adică – *precizează D. Cantemir* – "vlahii șchiopi", pentru că și în obiceiuri și în graiul lor parcă șchioapătă. Dar ei sunt oameni foarte tari în vârtute și mult răbdători la trudă și, ceea ce este de mai mare minunare, deși locuiesc de atâtea veacuri între greci și albanezi, totuși ei păstrează portul propriu, cel vechi roman și al nostru, lucru pe care îl vei vedea, <Cititorule>, când vom vorbi despre portul nostru"²⁶. Într-o altă lucrare comandată de academia berlineză, redactată în 1717 – care poate fi socotită ca o primă sinteză a istoriei românilor pentru

24. Idem, *Historia Moldo-Vlachica*, în *Opere complete*, vol. IX. Tomul I..., p. 415.

25. vezi St. Lascu, *Comuniunea etnolingvistică a românității nord și sud-dunărene în viziunea corifeilor Școlii Ardelene*, în "Analele Universității din Oradea. Seria Istorie-Arheologie", VI-VII, 1996-1997, pp. 75-99.

26. vezi, în acest sens, nr. 2/2004 al revistei „Dosarele Historia” (București), în care apar și alte inadvertențe privitoare la istoria tulpinilor neamului românesc; cea mai gravă este confundarea românilor timoceni – care nu sunt decât dacoromâni din zona adiacentă Dunării – cu aromânii...

uzul străinilor –, relatările privind unitatea ramurilor neamului românesc rămân, credem, o realitate a cărei actualitate ar trebui, astăzi, conștientizată și mediatizată ca atare: „Astfel, astăzi moldovenii, muntenii, vlahii transalpini, mysienii, basarabienii și epiroții se numesc pe sine cu toții un nume cuprinzător nu «vlahi», ci «români» (subl.n.), iar limbii lor neaoșe îi spun «limba română»; iar dacă un moldovean, un muntean, un mysian ș.a.m.d. l-ar întreba pe un străin sau venetic dacă știe limba lor, l-ar întreba așa: «Știi românește?», <adică> *Scis romanice?*”²⁷.

„Românii care locuiesc în Machedonia”. Și reprezentanții Școlii Ardelene au avut, la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui următor, percepția unității etnolingvistice românești carpato-dunăreano-balcanice²⁸. Într-o lucrare

27. D.I. Popovici, *Despre aromâni. O Țințarima. Contribuțiuni cu privire la chestiunea formării negoțului nostru*. În românește de C. Constanțe, Tipografia „Domeanu”, București, 1934, p. 15.

28. În 1880, este publicată, în prima revistă editată de către aromâni la București, o scrisoare din partea unui român macedonean stabilit în Țară (*I. Sterescu, “Un abonatu al d-voastră”*), în care este explicat substratul designațiunii de *cuțovlah*: “turcittii după ce supuseră Macedonia o numiră *Cuciuc-Vlah*, iar grecii o traduseră în *Cuțo-Vlah* ca să le hibă rușine și gnosu a romanilor de aastă numă și se zică că sunt greci. Muzaverlichile (intrigele) și agonirile din partea grecilor asupra limbii române și asupra a totu ce este românesc, amo vă suntu cunoscute. Ma macedoneanili le revdară tute și le părea ca *mai bine se se numiască cuțo-vlah de cătu unu singuru românu se zică că este grecu* (subl.n.)” (scrisoarea, datată *Mizil 8 Iuniu 1880*, este publicată în “*Frățilia intru dreptate*”, I, nr. 9, 14 iunie 1880, p. 70). Pentru aromânii stabiliți în Țară, acest apelativ nu era perceput neapărat ca o jignire, deși, cei care îl foloseau, această conotație îi acordau; scriitorul și omul politic N. Bațaria (de origine aromână) explică situația prin recurgerea la argumente psihosociale: “Deci... «cuțovlahule!». Citind acest cuvânt, cu care curajosul cavaler fără nume a socotit – *într-o scrisoare pe care i-a adresat-o autorului, în 1930* – că mă jicnește adânc, m’am gândit la două lucruri. În primul rând, la origina etnică a celui ce l-a întrebuințat. Nu e de admis să fie un român adevărat. Românii de aci aproape nici nu cunosc termenul de «cuțovlah» și *până acum nu mi-a fost dat să-l aud vreo dată din gura unui român* (subl.n.). Cel mult, cel care l-a întrebuințat cu intenție de jignire, poate fi un băștinaș, dar unul în ale cărui vine curge cine știe ce amestec de sânge țigănesc și de alte lifte.

Sunt însă mai de grabă înclinat să cred că anonimul insultător trebuie să fie un străin, venit cu traista în băț din cine știe ce ținut mocirlos al Peninsulei Balcanice. Dar stabilirea identității individului e un amănunt fără importanță – *spune, pe bună dreptate, cunoscuta personalitate a românilor balcanici*. Esențialul ce trebuie știut și reținut este că noi aromânii avem aci, în România, o mulțime de adversari, o mulțime de oameni cari se uită strâmb la noi și cari își ies din sărite ori ori de câte ori ne afirmăm și noi printr’o activitate *la baza căreia stă dragostea de tot ce este românesc* (subl.n.) Avem adversari, pentru că – putem spune aceasta – suntem buni români și proști diplomați. Adică nu știm să ne prefacem și să ne tănuim gândul.

Mai avem adversari, pentru că dăm dovadă de o energie care supără pe mulți și de o corectitudine care supără pe și mai mulți.

Avem adversari, pentru că sentimentul patriotic nu e pentru noi o vorbă goală și pentru că din instinct și prin vocea sângelui, noi vedem lămurit drumul ce duce la adevărata înălțare și întărire a românismului. Pentru aceste calități ale noastre și pentru că nu știm să tăcem și să închidem ochii, noi ne atragem multe uri și grele dușmăanii. Unor asemenea sentimente le-a dat expresiune anonimul meu corespondent, când mi-a aruncat ceea ce la rătăcirea minții sale a crezut că este ocară: «cuțovlahule!».

Iar noi ne mândrim că suntem «cuțovlahi!»” (N. Bațaria, «*Cuțovlahule!*», în “*Apărarea*”, I, nr. 17, 11 ianuarie 1931, p. 2).

a lui *Samuil Micu*, redactată în perioada 1792-1796 (rămasă, însă, zeci de ani în manuscris), denumită convențional *Scurtă cunoștință a istoriei românilor*, autorul specifică: „Afară de locurile acestea, *mai sunt români carii lăcuiesc în Machedoniia* (subl.n.) și să chiiamă vlahi”, iar aceștia „nici cu limba, nici cu neamul, nici cu obiceiurile nu se osibesc de românii cei din Dachiiia. Noi, românii cei din Dachiiia, *prea acestea îi chiemăm țințari* (subl.n.), pentru că ei în loc de *ci*, zic *ț*, așa, în loc de cincisprăzece, ei zic țințisprăzețe. Însă acum câtva să osibesc cu limba de noi, că noi am băgat cuvinte slovenești multe, ei au băgat grecești, și dintru aceasta și oarece osibire vine în limbă”.

Este prima știre din literatura română modernă, istorică, care atestă că românii nord-dunăreni îi designau pe frații lor din sud cu termenul de *țințari*, însoțit și de explicații ale semnificației acestuia. Nu este vorba, prin urmare, de asocierea cu binecunoscuta insectă din ordinul dipterelor, eroare pe care o comit, frecvent, diferiți publiciști²⁹ (dar și, *nota bene*, ediția academică de astăzi a DEX-ului: „Nume dat populației aromâne din Macedonia de populația slavă localnică”); în fapt, sârbii folosesc exclusiv termenul de *țințari*, un autor din perioada interbelică publicând, de altfel, la Belgrad, în anii '30 ai secolului al XX-lea, o foarte documentată și obiectivă monografie cu titlul *O Țințarima* (respectiv, *Despre aromâni*), aducând și precizările semantice respective: „*Toți țințarii se numesc între ei aromâni* (subl.n.). Numele de țințari li s-a dat probabil în deriziune – *scrie dr. Dușan I. Popovici* –, pentru felul cum pronunță cifra 5, pe care în dialectul lor o pronunță «ținți», în loc de «cinci», cum o pronunță ceilalți români”³⁰.

În lucrările sale, Petru Maior inserează, la rândul-i, dense comentarii, blamând procesului de deznaționalizare a aromânilor, în favoarea identificării cu etnia greacă; autorul transilvănean este ferm în a combate aserțiunile grecești: „Din cele mai sus zise – concluzionează la un moment dat Petru Maior, la subcapitolului *Pentru numele cuțovlahi și țințari* din lucrarea sa de căpetenie –, apriiat se vede că numele cuțovlahi nu e nume vechiu. Nice pentru altă pricină nu e dat de la grecii cești noi românilor celor din colo de Dunăre, fără că în vremile ceste de pre urmă stârnindu-se pismă întră greci și întră românii aceia, *mai vârtos intră negoțitori* (subl.n.), și mulți dintră greci învățând limba românilor acestor din coace de Dunăre, în Țeara Muntenească, luară aminte că limba românilor celor din colo de Dunăre nu se lovește întru toate cu limba românilor cestor din coace de Dunăre, pentru – *explică în cunoștință de cauză Petru Maior, ca unul care, fiind în contact nemijlocit cu aromânii, cunoștea graiul acestora* – mulțimea adecă a cuvintelor celor grecești, care sunt

29. P. Maior, *Istoria pentru începutul românilor în Dacia*. Ediție critică și Studiu introductiv asupra limbii de Fl. Fugariu. Prefață și note de M. Neagoe, Editura Albatros (col. *Lyceum*), București, 1970, vol. II, p. 30.

30. E. Murgu, *Scrieri*. Ediție îngrijită cu o introducere și note de I.D. Suciu, Editura pentru Literatură, București, 1969, p. 315.

vârâte în limba românilor celor dincolo de Dunăre, din lunga petrecere cu grecii; pentru aceea *neavând cu ce să-i batjocorească cu alta* (subl.n.), le ziseră: cuțovlahi³¹, adică *români șchiopi*, carea însămnază că nu au limba întregă cu românii³². Relevând existența în vorbirea acestora a “multor cuvinte lătinești, care la românii cei dincoace de Dunăre cu totul sunt date uitărei”, cunosătorul idiomului aromânesc apelează din plin la termenii acestuia pentru îmbogățirea lexicului unei limbi literare române în plină formare, în efortul de creare a unei limbi naționale unitare, purificate, în primul rând, de termeni slavi; așa sunt cuvinte propuse de el, precum *dimându* (pentru poruncesc), *masturi* (meșteri), *amân* (zăbovesc), *custă*, *lipsește* (trebuie), *vrut*, *-ă* (iubit, -ă), *fară* (neam), *înveriga* (înconjura), *păituescu* (tocnesc), *plagă* (rană), *ermu* (pustiul), *fărmecca* (otrăvi), *etă* (veac), *câștigă* (grije), *ma* (dar, pentru conjunctiv nu substantiv), *escu* (sunt) ș.a. lată, așadar, că pentru savantul militant Petru Maior aromânismele puteau contribui, prin apelul la utilizarea lor, la crearea unei uzuale și științifice limbi literare române, expresie a unității etnolingvistice a tuturor tulpinilor românismului carpato-balcanic.

Și revoluționarul pașoptist Eftimie Murgu circumstanțiază existența românilor balcanici – în suita argumentelor de ordin istoric și filologic aduse în sprijinul concepției Școlii Ardelene – în cadrul general al romanității orientale, respectiv al românității moderne: “Dacă românii de dincolo sunt necunoscuți domnului Thunmann (*istoric și filolog german din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea – n.n.*), atunci eu am cu mult mai multe cunoștințe despre aceștia pentru a nu-i semna ca unul și același popor (subl.n.)” – afirma răspicat, în 1830, tânărul intelectual și patriot român din Banat³³.

„*Avantpost al românismului*”. În Principate – interesul conștientizat ca atare, tot mai pregnant și sistematic, pentru istoria și starea cultural-națională a românilor balcanici, va începe să se manifeste, în epoca modernă, în anii '30 ai veacului al XIX-lea, pe măsură ce prima generație de tineri intelectuali moldoveni și munteni (pașoptiști) se va racorda la ideile europene noi, ale timpului, progresiste și revoluționare, al căror corolar era afirmarea principiului naționalităților; pe măsură ce la București și Iași vor începe să apară primele reviste și ziare, cu rol atât de important în vehicularea informațiilor, în modelarea mentalităților moderne și a opiniei publice; pe măsură ce dincoace de Dunăre își vor

31. vezi St. Lascu, *Românii balcanici în percepția societății din Principate – în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în S. Șipoș (ed. și coord.), *Etnie. Națiune. Confesiune-pledoarie pentru o cercetare interdisciplinară* (Universitatea din Oradea. Seria Istorie. VIII), Editura Universității, Oradea, 1996, pp. 58-69.

32. M. Kogălniceanu, *Opere*, vol. II. *Scrieri istorice*. Text stabilit, studiu introductiv, note și comentarii de Alexandru Zub, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1976 – “*Livre quatrième*”: pp. 67-76.

33. *Ibidem*, p. 76: “On les connaît sous le nom de Valaques, de Cutzovlaques, de Morlaques, de Maurovlaques, de Țintziars (pron. Tzintziars); mais eux, ils se nomment toujours Români et regardent comme une insulte autres noms qu'on leur donne”.

duce pașii primii aromâni în sufletul cărora se va înfiripa pâlpâirea unei conștiințe exprimată ca atare, consângeni care nu vor dori să se mai numească nici armăuți, nici greci, ci *români*, atrăgând, astfel interesul pentru această parte, balcanică, a românității, atât cercurilor conducătoare din Principate cât și al opiniei publice; pe măsură ce tânărul stat modern se va întări și-și va defini o politică națională cu articulații strategice tot mai explicite în spectrul mai larg al românismului, al promovării intereselor sale geopolitice și național-statale³⁴.

Astfel, Mihail Kogălniceanu este primul intelectual român din Principatele Dunărene care, în epoca modernă, va vorbi despre *valahii transdanubieni*, integrându-i istoriei poporului român. Este vorba despre o cunoscută lucrare din tinerețe a marelui patriot și istoric, apărută la Berlin în 1837, în limba franceză; cartea a patra, din prima parte (*Histoire de la Dacie*), se referă la *Histoire des Valaques transdanubiens jusqu'à la destruction de leur royaume par les Turcs, en 1394*³⁵; intenția programatică a defalcării istoriei naționale este explicitată în chiar primul paragraf al capitolului, când autorul precizează: "Nu intră în planul meu de a trata întreaga istorie a acestor valahi până în zilele noastre; nu vreau să vorbesc decât de perioada în care ei au format un stat independent; căci – *își justifică el opțiunea limitativă* –, după ce ei au fost înfrânți de turci în 1394, istoria lor intră în sfera celei a Imperiului Otoman". Kogălniceanu contestă și el justetea apelativelor date de către greci – "*Cutzovlaques* sau valahi șchiopi", categorisite ca fiind simple "porecle în zeflemea", ca și pe cel de țintari (*Cinçian*), considerând a avea aceeași tentă depreciativă; adevărata sorginte a acestei ultime designațiuni este, în viziunea lui Kogălniceanu – prin lecturarea lui Petru Maior –, de *Cinciani*, demni descendenți ai ilustrei familii romane Cinciana. Cât privește situația lor după 1394, ei n-au mai putut să rămână independenți, cu un stat aparte, continuându-și însă mai departe existență în cadrul Imperiului Otoman: "astăzi, ei locuiesc în Turcia și în Macedonia, unde se ocupă cu creșterea animalelor ei care altădată nu se ocupau decât cu războiul (*sic!*). Ei și-au conservat, totuși, obiceiurile și limba lor, este vorba de limba latină, cu toate că este amestecată cu o mulțime de cuvinte grecești și turcești. În scrisul lor, ei se servesc de alfabetul grec, pe care, prin mijlocirea câtorva semne, l-au adaptat dialectului lor. Sunt cunoscuți – *precizează Kogălniceanu* – sub numele de valahi, cuțovalahi, morlaci, maurovlahi, țintari *IÇinçiares!*

34. Gr.H. Grandea, *Dimitrie Cosacovici*, în "Albina Pindului", I, nr. 3, 15 iulie 1868, p. 58.

35. Apelativul de *macedonean* este anistoric și complet fals, căci, se știe, macedonenii contemporani sunt slavii din Macedonia – în fapt, slavo-bulgarii din această zonă a fostei Iugoslavii; filiația cu macedonenii antici nu există ca atare, din perspectivă etnolingvistică și istorică, ea fiind percepția unor autodidacți romantici întârziați, ca și, deopotrivă, a unor sferetodocți având maladive fantasmе privind apartenența identitară; cât privește denumirea de *machidon*, des utilizată, din nefericire, în mass-media noastră de astăzi, este și mai improprie, aromânii percepându-o ca o imprecizie și lipsă de considerație.

(pron. Tzintziareș); *dar ei, se numesc întotdeauna români în textul original, francez = românil și iau ca o insultă altele denumiri ce li se dau (subl.n.)*³⁶.

Coincidența face ca tocmai în perioada în care Kogălniceanu atesta atât de clar că valahii "se numesc întotdeauna români", primul dintre ei care are conștiința neamului său ca atare și exprimă cu tărie apartenența la românism fără nici un fel de complex în Principate – tocmai venea să "respire aerul românesc pe țărmul Dâmboviței", cum avea să scrie mai târziu, la 1868, Gr.H. Granda în "Albina Pindului". Este vorba de Dimitrie Cosacovici (1790-1868; membru fondator, în 1866, al *Societății Academice Române*), cel care "Într-însul se personifică: *ideea românismului de la Pind* (subl.n.). El a fost propagatorul și apărătorul cel mai neadormit al acestei idei. Și-a consacrat – *lasă mărturie amintitul poet și publicist, care-l cunoscuse personal* – viața întreagă și, în anii bătrâneții, tot crezând ca n'a făcut îndeșt pentru frații săi dela Pind, le-a lăsat și averea". Într-adevăr, se poate spune, fără dubii, că prin D. Cosacovici societatea înaltă din Țara Românească intra direct în contact cu realitatea existenței românilor balcanici, cu suferințele și nevoile lor naționale, beneficiind de informații nu de la "greci", ci de la cel care era apelat drept "*macedoneanul sau aurelianul*, de care nume el se simțea mândru"³⁷.

A doua jumătate a secolului al XX-lea va aduce în prim planul opiniei publice și al oficialităților tânărului stat, și dezideratele naționale ale *armânilor*, așa cum s-au designat ei întotdeauna, sau aromâni, macedo-români ori *români macedoneni* –, ultima denumire fiind atribuită de către generația pașoptistă³⁸. Era perioada redescoperirii de către daco-români a fraților lor sud-dunăreni, exilații revoluționari, mai ales, aflându-se printre ei, vorbind cu entuziasm despre virtuțile naționale și calitățile morale ale consăngenilor lor – așa cum au făcut D. Bolintineanu, I. Ionescu de la Brad, D. Brătianu, C. Bolliac, I. H. Rădulescu, N. Bălcescu. Acesta din urmă îi scria, de altfel, lui Ion Ghica, în toamna lui 1849, rânduri de o semnificativă însemnătate în planul mai general al întăririi românismului: "Eu aveam hotărârea, viind la Constantinopol, d'a mă așeza între vlahii din Balcani, căci socot *de neapărat de a developa naționalitatea într'acest avantpost al românismului* (subl.n.)"³⁹.

Remarcabilă este și mărturia, mai puțin cunoscută, a agronomului Ion Ionescu de la Brad, autorul unei scrisori publice, apărute în 1855, sub un titlu cât se poate de explicit⁴⁰; în cuprinsul acesteia – solicitată de "redactorul

36. N. Bălcescu, *Opere*, vol. IV. *Corespondență. Scrisori, memorii, adrese, documente, note și materiale*. Ediție critică de G. Zane și Elena G. Zane. Cu reproduceri după manuscrise și stampe, Ediția a III-a revăzută și adăugită, Editura Academiei Române, București, 1990, p. 174.

37. I. Ionescu de la Brad, *Românii din Macedonia porecliți kofo-vlahi și jințari*, în "România literară", I, nr. 45, 19 noiembrie 1855, pp. 517-519.

38. D. Bolintineanu, *Opere*, vol. IV *Călătorii*. Ediție îngrijită, note și comentarii de Teodor Vărgolici, Editura Minerva /seria Scriitori români/, București, 1985, p. 292.

39. "Buciumul", I, nr. 3, 5 ianuarie 1863, p. 10.

40. Vezi V. Papacostea, *Documente aromânești dintre 1860 și 1870*, în "Revista aromânească", I, 1929, pp. 81-87.

răspunzător" al revistei "România literară" V. Alecsandri, care i-a cerut "o relație dreaptă și nepărtinitoare despre românii din Macedonia, Epirul, Albania, Tesalia și alte locuri pe unde se află rătăciți, cu cuprindere asupra naravurilor lor, costumului, limba etc." – sunt furnizate informații deosebit de prețioase; autorul surprinde starea de spirit a vlahilor balcanici *într-o vreme când nu erau încă conștientizați de propria identitate etnolingvistică*, fiind tributari – mai ales păturile înstărite, față de "păstorii" propriu-ziși – elenismului: "Știi bine că iubesc pe românii în genere; dar îmi place mai mult adevărul. Astfeliu dacă voi scri într'un feliu nepărtinitor lor, ia în băgare de seamă, că zic adevărul și treci cu vederea în favorul adevărului. Începând dela Monastir sau Bitolia, oraș la oare care depărtare de Salonic, îți voi zice că cea mai mare parte din acești români primesc educație grecească, și adoptă obiceiurile și însuși opiniile politice ale grecilor. Toți neguțătorii vorbesc grecește. *Dar femeile lor, să le dăm calitatea ce au, nici una nu vor să învețe această limbă. Numai ele mai țin printre acest popor simțămintele de naționalitate* (subl.n.). Dacă zici unei femei că este bulgară sau greacă, se crede insultată: bărbații însă, dimpotrivă, se cred batjocoriți, dacă le zici români. Când o femeie învață limba grecească, trebuie să o învețe cu dascăl, și celelalte femei o critică. Cei mai mulți neguțători și notabili români, se duc la Viena, unde așează case de comerț între Macedonia și acea capitală, sub nume – *este atestată o realitate deseori eludată, ulterior, chiar de către istorici – de case grecești*".

În vara anului 1854, poetul și publicistul D. Bolintineanu, el însuși de origine aromân (pe linie paternă), întreprinde o călătorie pe meleagurile strămoșilor tatălui său, respectiv la cei din regiunea Salonicului (Săruna), a muntelui Olimp și a Bitoliei (Monastir), de unde – îmbolnăvindându-se de friguri – s-a întors la Constantinopol, fiind nevoit, astfel, să-și întrerupă periplul. Însemnările periegezei sale vor fi așternute pe hârtie, câțiva ani mai târziu (în 1858), apărând în volum în 1863, sub titlul *Călătorii la românii din Macedonia și Muntele Athos sau Santa-Agora*. Ca și celelalte relații de călătorie pe care ni le-a lăsat D. Bolintineanu, și aceasta abundă în divagații pe marginea unor subiecte prilejuate de comentarea celor văzute, în special cu caracter istorico-lingvistic, astfel încât aceste *Călătorii* se transformă, în fapt, în pretextul lămuririi cititorului român asupra situației fraților din Balcani, autorul glosând pe larg în această chestiune. Încă de la începutul memorialului său, autorul precizează: "Românii din Macedonia-mi sunt scumpi prin mai multe raporturi. Dacă Valahia fuse patria maicii mele, Macedonia fuse aceea a părintelui meu, limba lui fuse aceea a acestor români; sângele lui, sângele meu, speranțele și suferințele lui, speranțele și suferințele acestui milion de români. Ca român, născut în România proprie, încă câtă să am simpatii pentru cei din Macedonia"⁴¹.

41. Anca Tanașoca, N.-Ș. Tanașoca, *Op. cit.*, pp. 197-210 – respectiv, studiul semnat de N.-Ș. Tanașoca, *Christian Tell și „chestiunea aromânească” în lumina unor documente inedite*; D. Neagu, *Institutul Macedo-Român din București (1865-1871)*, în „Studii și articole de istorie”, LXIX, 2004, pp. 111-124

„*Eu sunt român înainte de a fi macedonean*”. Beneficiind de înțelegerea arătată la nivelul conducerii Statului, ministru al Instrucțiunii în vremea lui Al.I. Cuza, va exercita un puternic lobby în sprijinul susținerii materiale și morale a nevoilor culturale ale românilor sud-dunăreni, asociind demersului său pe D. Brătianu, Chr. Tell, C.A. Rosetti, I. Ghica, M. Kogălniceanu, V.A. Ureche. În 1863 este lansat un *Manifest adresat Fraților români din Macedonia, Epir, Tesalia și Albania* : “Cugetați cât va fi de plăcut, vouă, femeilor și copiilor voștri învățând carte în limba românească (*și nu în limba greacă – n.n.*). Ce fericiți ați fi să-i auziți spunându-vă că la școală învață în limba lor maternă să-și iubească pe Dumnezeu, pe părinți și țara!”. Acest *apel* este însoțit și de un *preambul*, în care se arată că „*Acești români sunt și voesc să fie români; frații lor din Dacia Traiană, din România liberă, nu se cuvine să le întindă o mână și să amestece cu dânsii sufletul național* (subl.n.) spre a retrampa (*sic!*) inimele celor ce voiesc să lupte acolo pentru naționalitatea lor?”⁴².

Epoca lui Cuza Vodă este, așadar, deosebit de fecundă în procesul de renaștere național-culturală a românilor sud-dunăreni⁴³; astfel în 1862 apare la București, cu cheltuiala patrioților macedo-români D. Cosacovici și Gh. Goga”, cartea *Repede idea de gramateca macedo-românească*, “tipărita tra se împartă gratuitu românilor de dreapta Dunărei”, scrisă de profesorul transilvănean I.C. Massimu, anul următor este retipărită *Gramatica aromânului* M. Boiagi (apărută la Viena, în 1813, sub titlul *Romanische oder macedonowlachische Sprachlehre*; text bilingv greco-german), tot acum demarându-se, oficial, inițiativele Statului întru ajutorarea, în mod direct, a românilor balcanici (în anii '60 sunt aduși la București, de către părintele Averchie, tineri aromâni din Pind, care după ce se inițiază în limba română, revin în locurile natale întemeind școli românești)⁴⁴. Implicându-se tot mai eficient și răspunzând imperativului întăririi românismului de pretutindeni, guvernul domnitorului Cuza, sub președinția lui M. Kogălniceanu, hotărăște, în 1863, alocarea unei sume bugetare pentru subvenționarea învățământului românesc în Balcani. Într-adevăr, primul sfetnic al lui Cuza include în bugetul pentru 1864 “un fond de 10 milioane, din care să ajute mânăstirile foste închinat și cultura românească în Peninsula Balcanică”, respectiv pentru școli se rezervase suma de 14.000 lei.

42. St. Diamandi, *Oameni și aspecte din istoria aromânilor*, Editura „Cugetarea”, București, f.a. /1940/, p. 287.

43. *apud* V. Stoicescu, Const.I. Naum, Const. Petrescu-Birina, *Românii din Macedonia (Anii 270-1901)* (Societatea de Cultură Macedo-Română), Tipografia “Viitorul” Nicolae N. Voicu, București, 1901, p. 74.

44. vezi, pe larg, valoroasa culegere de documente, publicată anul trecut – Adina Berciu-Drăghicescu, Maria Petre, *Școli și biserici românești din Peninsula Balcanică – Documente (1864-1948)*. Adunarea și selecționarea documentelor, introducerea, bibliografia și indicii de... Prezentul volum a fost realizat în urma documentării la Arhiva Ministerului Afacerilor Externe și la Arhivele Naționale Istorice Centrale, Editura Universității din București, București, 2004 /668 pp./ (sunt prezentate 226 doc.).

Prima școală românească este deschisă, astfel, la 2 iulie 1864, în comuna sa natală (Târnova, lângă Bitolia), de către croitorul Dimitrie Athanasescu, cel care “și-a scris numele cu litere de aur”, în istoria renașterii naționale din Macedonia, vrednicul nostru antecesor având „meritul de a fi implantat cel dintâiu steagul românismului în Peninsula Balcanică” – cum apreciază, pe bună dreptate, publicistul Sterie Diamandi⁴⁵. Este o zi de însemnătate istorică în procesul de renaștere național-culturală a românismului balcanic, receptată ca atare și de către contemporani, lideri de atunci ai Statului Român. “Înainte, prietene, deșteptarea elementului românesc în Macedonia va asigura un factor mai mult întăritor României” – avea să consemneze, în acele zile, primul-ministru Kogălniceanu; “Nu mă pot bucura destul primind știrea înființării primei școli în Macedonia; greutățile ce se întâmpină nu vor întârzia a se înlătura pe îndată ce guvernul turcesc va înțelege folosul său în deșteptarea românilor macedoneni”⁴⁶ – va releva semnificațiile multiple ale acestei inițiative românești, în sânul comunităților aromânești din Turcia Europeană, Ion Ghica.

În deceniile ce vor urma, firește că numărul școlilor românești în Peninsula Balcanică va spori⁴⁷, fruntașii politici români fiind capacitați în sensul ajutorării fraților din Balcani: “*Românii de dincolo de Dunăre știu că sunt români, voesc să rămâie români și contează pe sprijinul nostru moral pentru conservarea naționalității lor.*”

Este o datorie de inimă și de onoare, este o necesitate națională pentru noi (subl.n.) – se spunea, în 1880, într-un *Apel* semnat de Dumitru Brătianu – să dăm ceea ce lipsește fraților noștri din Peninsula Balcanică pentru susținerea vieții lor naționale, să le dăm cărți, preoți și învățători”.

La rândul lor, aromânii stabiliți în Țară (termen folosit uzual, de către românii balcanici) aveau pe deplin conștientizată, *fără excepție*, apartenența la națiunea română; în 1890, profesorul Ștefan Mihăileanu, declara public, în 1890, spre a se înlătura orice echivoc: “Nu scriu ca macedonean, nu. *Eu sunt român înainte de a fi macedonean* (subl.n.)”⁴⁸. Același vizionar și, totodată, martir al românismului balcanic (va fi asasinat, în plin centrul Capitalei, în 1900, de către un terorist bulgar, care milita pentru alipirea Macedoniei, ce se afla în cadrele Imperiului Otoman, la Principatul Bulgar) își va începe un lung studiu cu următoarea aserțiune: “Chestiunea românismului din Macedonia trebuie să fie

45. Șt. Mihăileanu, *Școlile din Macedonia*, în “România”, VII, nr. 230 (1884), 19 octombrie 1890, p. 1.

46. Idem, *Românismul din Macedonia*, în Ibidem, VII, nr. 250 (1.904), 14 noiembrie 1890, p. 2.

47. vezi St. Lascu, *Periegeze ale românilor din Țară la frații din Balcani (1852-1914)*, în D. Flaut, Iolanda Țighiliu, *Istorie și diplomatie în relațiile internaționale. Omagiu istoricului Tahsin Gemil*, Ovidius University Press, Constanța, 2003, pp. 255-288.

48. C.I. Istrati, *Călătorie la românii din Macedonia. Aprilie 1911*, de Prof. Dr. ..., membru al Academiei Române. Cu stampe. Extras din Analele Academiei Române. Seria II.-Tom XXXIII. Memoriile Secțiunii Științifice /Academia Română/, Institut de Arte Grafice “Carol Göbl” S-sor I. St. Rasidescu, București, 1911, p. 18.

importantă pentru oricare român, din două puncte de vedere: din iubirea sau simpatia frățească, și din aceea ce privește folosul reciproc sau comun"⁴⁹.

Peste trei decenii, această simțire românească a vlahilor balcanici avea să fie surprinsă de către profesorul C.I. Istrati, care efectuase un periplu – după ce, înaintea sa, alți români, precum Th. Burada, Al. Pencovici, I. Nenițescu, Al. Rubin ș.a., făcuseră, de asemenea, vizite la frații din Balcani, consemnate în notații publicistice sau apariții editoriale⁵⁰ – în Macedonia: "Conștiința națională este foarte vie la acest popor. Privirea sa, în ce privește viitorul, *se îndreaptă cu iubire către noi, pe care ne iubește ca niște frați mai mari* (subl.n.)"⁵¹.

Au existat însă, până la Primul Război Mondial, și foarte numeroși aromâni, numiți *grecomanii* (în fapt, majoritatea celor școliți din partea europeană a Imperiului Otoman, pentru a nu mai vorbi de cei din Grecia), care au fost capacitați de limba și civilizația elenă⁵², lor insuflându-se, de către naționaliștii greci, teza neștiințifică și politizată potrivit căreia ar fi urmașii elenilor latinizați: "Se știe de toată lumea cine sunt acești grecomanii. Sunt și ei frați de ai noștri, mulți dintr'înșii chiar înrudiți cu cei mai însemnați factori ai mișcării românești din Turcia. Între ei, în familie și în afară din casele lor, grecomanii vorbesc românește, simt și știu că sunt români – *se arăta, în 1906, într-un articol publicat în ziarul aromânilor/românilor balcanici stabiliți în Capitală, „Românul de la Pind”* –, ba chiar mulți dintre ei se ofensează când ar fi numiți într-altfel decât

49. Un avizat istoric din zilele noastre, la ale cărui opinii pertinente am mai făcut apel, o spune destul de răspicat (deși concesivul *foarte* putea lipsi, în folosul unui mai adecvat diagnostic): „în orașele mari (dar și în localități mai mici – n.n.), *burghezia aromânească nu a fost foarte sensibilă la propaganda românească, rămânând atașată cauzei elenismului* (subl. în text. – n.n.)" (Anca Tanașoca, N.-Ș. Tanașoca, *Op. cit.*, p. 223 – respectiv, studiul lui N. Saramandu, *Spiru Haret, Take Ionescu și criza școlii românești din Balcani la sfârșitul secolului al XIX-lea în lumina unor documente inedite*).

50. xxx *Noi și grecomanii*, în „Românul de la Pind”, IV, nr. 43 (185), 30 octombrie 1906 p. 1. Cu alt prilej, se arăta: "Grecomanii, în genere sunt acei dintre indivizii aparținând populației ortodoxe din Macedonia, și în special aromâni, care au mania de a se da drept greci, greci neaoși, get-beget, coada-vacii" – Amnar, *Grecomanii*, în "Peninsula Balcanică", Seria II, nr. 1, IV, nr. 10, 1 aprilie 1912, p. 1.

Aromâni, însă, care nu-și recunoșteau apartenența la românismul balcanic, se aflau chiar și în Regat, presa aromânească găzduind deseori informații care îi blamau: "Este aci vorba de acei români macedoneni care, deși stabiliți în țară, persistă încă în rătăcirea lor și în loc să pună umărul ca să scăpăm neamul nostru de peste Dunăre din ghearele anarhicului grecizm, ei se încăpățânează în ideea nenorocită și fatală de a deveni complicitii aprigului nostru vrăjmaș. Această linie de conduită a lor constituie o rușine pentru dânsii și dovedește lipsa celui mai elementar bun simț. Nu cumva n-au și ei o inimă în pieptul lor? Nu cumva glasul conștiinței a amuțit cu desăvârșire întrânsii?" – E.M., *Pentru rătăciții frați macedoneni*, în "Românul de la Pind", III, nr. 42 (142), 19 decembrie 1905, p. 1.

51. vezi St. Lasca, *Nicolae Iorga și "chestiunea aromânească" la începutul secolului al XX-lea*, în "Revista istorică", Serie nouă, tomul XIII, nr. 1-2, ianuarie-aprilie 2002, pp. 22-46.

52. N. Iorga, *Istoria românilor din Peninsula Balcanică*. Ediție românească publicată din îndemnul și cu cheltuiala d-lui Matei Gherrassy, Tipografia „Cultura Neamului Românesc”, București, 1919, p. 73.

români. Însă influența culturală, tradițiunea veche, idei religioase confuze și greșit concepute au dezvoltat într'înșii o manie ciudată, pentru mulți aproape inexplicabilă. Anume ei, tot continuând a vorbi și a se numi români, luptă pentru cauza greacă, contribuie la exterminarea propriului lor neam, dau lovituri – deseori foarte dureroase – ideii și școlilor românești. Grecomanii, de ce să nu o spunem, *formează tăria și sprijinul elenismului în Turcia, unde greci adevărați, nu găsești decât aproape de granițele lor* (subl.n.)⁵³.

În această chestiune, susceptibilă de interpretări și evidente *parti-pris-urii*, N. Iorga⁵⁴ sesizează pertinent procesul obiectiv al pierderii conștiinței de neam de sine stătător, a unui însemnat procent din rândurile aromânilor, în decursul veacurilor: "Pacea din București (1913), cu garanțiile sale pentru dezvoltarea culturală și religioasă a românilor, n-a adus totuși un leac la o stare de lucruri deplorabilă pentru românii balcanici, rămași la vetrele lor în prada prigonirii celor mai înverșunate. «N-avem tată, suntem pierduți», astfel se plâneau aromânii părăsiți la vederea fraților lor mai fericiți din România. Dar greșeala de căpetenie nu este a inspectorilor și a directorilor, a consulilor și a agenților români; *ea este mai îndepărtată* (subl.n.). În clipa în care bogăția, inteligența «vlahilor» emigrau din Moscopole la Pesta și la Viena, în toată Europa și în America, soarta însăși a acestor din urmă era pecetluită. Acești negustori, acești dascăli *trebuiau să fie desnaționalizați în mediul occidental unde erau răzlețiți* (subl.n.); și, din partea lor, simplii ciobani rămași acasă, umilii meșteri, prăvăliașii săraci nu puteau să progreseze fără o clasă diriguitoare formată și rămasă în țară. Dar acei cari totuși ajungeau cărturari sau muncitori în fabrici au întreprins o nouă și ultimă migrațiune: cei dintâi trecură în România, ceilalți până în America. Nu trebuie să se caute aiurea – *conchide, îndreptățit, N. Iorga* – decât în această perpetuă sciziune între elementele superioare și poporul de jos explicația decăderii – pe care noi o credem trecătoare – care a atins unul din popoarele cele mai vechi și mai bine înzestrate din bătrâna Europă"⁵⁵.

53. Un număr de nouă dintre acestea sunt descrise bibliografic, recent – Adina Berciu-Drăghicescu, Maria Pariza, *Aromânii în publicațiile culturale 1880-1940 (reviste, almanahuri, calendare)*. Bibliografie analitică, vol. I, Editura Sigma, București, 2003 /224 pp./ (mai sunt repertorizate și alte șase publicații apărute în perioada interbelică).

54. vezi St. Lascu, *Contribuții aromânești la spiritualitatea modernă sud-est europeană: primul ziar în dialectul aromân din Balcani (Deșteptarea, Salonic, 1908-1909)*, în *Perenitatea vlahilor în Balcani*. Istorie și civilizație aromânească. 25-26 August 1995 (Fundatia Cultural Științifică-Aromână „Andrei Saguna”), f.e., f.l. /Constanța/, f.a. /1996/, pp. 37-43.

55. N. Iorga este convins că "chestia macedoneană ar fi dormit multă vreme fără Apostol Mărgărit. Cu însușirile și defectele sale, acest ager și îndrăzneț aromân știu să capete și încrederea Guvernului din București și a cercunilor din Constantinopol, și în ramura învățământului el făcu ceva. Pe departe însă nu ceia ce s'ar fi putut face. Avea urile lui, slăbiciunile lui și, de la o bucată de vreme, aplecarea de a fi tot fără a isprăvi nimic" – N. Iorga, *Două greșeli în chestia macedoneană*, în „Neamul românesc”, I, nr. 30, 20 august 1906, p. 502; despre personalitatea lui A. Mărgărit, marele istoric emite aprecieri, pertinent circumstanțiate epocii, și într-un articol publicat la moartea atât de contestatului inspector al școlilor românești din Balcani – Idem, *Un "idealist"*: *Apostol Mărgărit*, în "Sămănătorul", II, nr. 42, 19 octombrie 1903, pp. 659-661.

În dialect, dar mai ales în „limba cultă”. Integrându-se societății românești nord-dunărene, din rândurile aromânilor se vor evidenția numeroase personalități ale vieții economice și cultural-științifice (medici, arhitecți, profesori și învățători, ziariști, comercianți); până la Primul Război Mondial, în România (respectiv – la București, Constanța, Turnu Severin), precum și în partea europeană a Turciei (la Bitolia, Veria și Salonic) vor apare circa 40 de ziare, reviste și almanahuri, calendare, redactate de intelectuali aromâni (învățători, profesori, avocați, medici, studenți, preoți, ingineri)⁵⁶, în dialectul aromân sau în limba literară, mai ales – între care : “*Frăția întru dreptate*” (1880-1880), “*Macedonia*” (1888-1889), “*Peninsula Balcanică*” (1893-1894, 1900-1901, 1912, 1913), “*Gazeta Macedoniei*” (1897-1898), “*Revista Pindul*” (1898-1899) “*Frăția*” (1901-1902; 1903) și “*Lumina*” (1903-1908) – redactorii acesteia erau conștienți că aparțin unei “națiuni aparte la vasta împărăție otomană, precum și de rolul la care suntem chemați, ca *santinela înaintată a românismului* (subl.n)” – “*Lilicea Pindului*” (1910-1912), “*Flambura*” (1912, 1914), “*Revista Asociației Corpului Didactic și Bisericesc din Macedonia*” (1914), “*Deșteptarea*” (1908-1909)⁵⁷, “*Dreptatea*” (1911-1912), respectiv “*Lumina*” (1909-1910) (ultimele trei, ziare editate în dialect, la Salonic).

Prin abnegația și iscusința institutorului Apostol Mărgărit⁵⁸, care a fost inspectorul școlilor românești din Balcani timp de peste două decenii, după 1878, zeci de așezări aromânești vor beneficia de instrucție și educație național-patriotică românească, întărindu-se, prin intermediul școlii, românismul balcanic, salvagardându-se, în acest chip, comunității întregi de la deznaționalizare, de la grecizare mai ales. “În modul acesta școlile se înmulțeau din an în an, în așa fel încât, după o activitate de 36 de ani, în 1900, macedoromânii aveau în sudul Peninsulei Balcanice 6 școli secundare, 113 școli primare și mai multe biserici, în care serviciul divin se oficia în limba română” – sintetizează eforturile Statului Român savantul Th. Capidan⁵⁹.

Problema oportunității scrierii în *aromână* și, mai ales, “cum să se scrie în acest dialect”, a preocupat pe fruntașii scrisului și publicisticii, originari din Peninsula Balcanică, consensul – în această chestiune – fiind sintetizat de către revista „Lumina”, editată, la Bitolia, în primul deceniu al secolului trecut, de către intelectuali români din Macedonia: “Răspunsul nostru este în rândurile următoare: în dialectul macedonean (*sic!*) nu se vor trata lucruri de erudiție, nu

56. Th. Capidan, *Macedoromânii. Etnografie, istorie, limbă*, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1942, p. 232.

57. Indrul, *Cum să se scrie în dialect*, în „Lumina”, IV, nr. 4 (146), 22 ianuarie 1906, p. 1.

58. Gh. Zbucnea, *Nicolae Batzaria, omul politic*, în *xxx Caleidoscop aromân*, vol. 4, Editura Fundației Culturale Aromâne „Dimândarea Părintească”, București, 2000, pp. 20-25.

59. vezi Idem, *Românii și Balcanii în epoca modernă (1804-1918)*, Fundația „Scrisul Românesc”, Craiova, 2003 /164 pp./; V. Coman, *Meglenoromânii la începutul secolului XX. Evoluții în plan politic*, în „Analele științifice ale Universității «Alexandru Ioan Cuza» din Iași. Istorie”, Tomul XLVI-XLVII, 2000-2001, pp. 149-160.

se va scrie nici filozofie, nici știință înaltă, așa încât să fie nevoie de întrebuintărea unui așa de bogat material lexic sau de forme și construcțiuni mai mult sau mai puțin clasice. Pentru subiecte de așa natură *întotdeauna și fără excepție ne vom adresa limbei culte* (subl.n.). În dialect vom scrie *povești* și în genere vom alege subiecte cari să provoace, să deștepte un sentiment oarecare și pentru exprimarea noțiunilor și ideilor de felul acestora, dialectul e destul de bogat în cuvinte și în forme și în tot cazul e îndestulător⁶⁰.

Din aceeași perspectivă, relevând virtuțile graiului matern în menținerea neamului și cultivarea tradițiilor, cunoscutul lider spiritual al românilor balcanici, profesorul și publicistul Nicolae Bațaria⁶¹ arăta și el că utilizarea exclusivă a limbii materne, care „este un dialect al limbii române din România”, ca instrument de instrucție, nu este posibilă în mod practic, datorită a trei cauze – existența unui corp profesoral care a fost pregătit în limba română; existența în limba română a numeroase cărți și instrumente, a unui limbaj științific superior; originea comună cu româna nord-dunăreană: “Căci noi, după limbă, după nume și după neamul nostru suntem frați de sânge, de o mamă și de un tată cu românii din România. *Învățătura românească, că iese din România, din Transilvania, din Basarabia sau din Turcia, este a tuturor românilor* (subl.n.), este ca o casă la care toți au parte și pentru care toți se angajează să lucreze pentru a o înfrumuseța și a o întări. De aceea, noi aromânii nu putem să ne despărțim de acea învățătură, noi nu putem să lăsăm casa cea mare, frumoasă și bogată și să facem separat noua colibă (subl.n.). Să lucrăm pentru limba aromânească așa cum o vorbim noi, să învățăm și să scriem cu ea, dar pe de altă parte să nu uităm că noi fără învățătura românească a tuturor românilor nu putem să progresăm” .

La începutul secolului al XX-lea, treptat, diplomația română începe să se preocupe, tot mai sistematic, de soarta românilor balcanici⁶², în contextul inter-

60. Vezi M.D. Peyfuss, *Chestiunea aromânească. Evoluția ei de la origini până la Pacea de la București (1913) și poziția Austro-Ungariei*. Traducerea autorizată de Nicolae-Șerban Tanașoca /col. *Biblioteca Enciclopedică de Istorie a României*, Editura Enciclopedică, București, 1994 /144 pp./; St. Lascu, *Atitudinea Austro-Ungariei și Rusiei față de “chestiunea aromânească” în lumina unui Raport diplomatic (1904)*. În C. Hlihor, (coord.), *Structuri politice în secolul XX* (Universitatea București. Centrul pentru Studiul Istoriei Secolului XX) /pe copertă este inscripționat: *O viață închinată istoriei. Constantin Bușe*, Editura Curtea Veche, București, 2000, pp. 89-100.

61. Vezi, recent, K. Kyçyku, *Aromânii în optica albano-română* (Versiune prescurtată și revăzută a lucrării „Aromânii din Albania în context balcanic”, București, 1999, două ediții). Prefața: prof. univ. dr. Stelian Brezeanu. Postfața: Prof. univ. dr. Victor Crăciun, Editura Fundației Culturale Aromâne „Sfânta Ana”, București, 2004 /132 pp./ (precizarea din subtitlu este și incompletă, și eronată: lucrarea respectivă n-a apărut în limba română – cum se indică explicit –, ci doar în albaneză, sub titlul *Arumunët e shqipërisë në kontekst ballkanik* /320 pp./; autorul cu pricina își atribuie, fraudulos, și titlul de *academician*, socotind, probabil, că băștinașii carpato-dunăreni n-au proprietatea termenilor ca atare...).

62. Vezi, pe larg, Gh. Zbucnea, *România și războaiele balcanice 1912-1913*. Pagini de istorie sud-est europeană, Editura Albatros, București, 1999 /458 pp./ (pentru această valoroasă monografie, autorului i s-a acordat *Premiul „N. Iorga” al Academiei Române* pe anul 1999).

național în care statele din zonă (Grecia, Serbia, Bulgaria – chit că aceasta din urmă va deveni independentă abia în 1908) exhibau, față de Marile Puteri⁶³, justificate interese pentru soarta conaționaliilor lor aflați în cadrul Turciei Europene – Macedonia, Epir, Tracia, Albania⁶⁴. Fiecare din aceste state balcanice – cu excepția Regatului Român – manifestă acute tendințe, exprimate ca atare, în acapararea, la previzibila împărțire a moștenirii europene a crepuscularului Imperiu Otoman, a unui spațiu cât mai întins; de aceea, este de înțeles cerbicia cu care aceste state se vor bate – nu doar în planul disputelor diplomatice, ci chiar pe câmpurile de luptă, în cursul războaielor balcanice din 1912-1913⁶⁵ – pentru a deveni hegemoni în zonă. Într-o recentă sinteză a Balcanilor în perioada modernă, un cunoscut profesor elvețian relevă legătura de sânge dintre dacoromâni și aromâni, subliniind că oamenii politici români n-au revendicat niciodată Macedonia: "Ils sont tout simplement solidaires de leurs frères de race, les Koutzo-Valaques ou Aromounes"⁶⁶

„*Ținem ca naționalitatea românilor din Macedonia să fie păstrată*”. Singură România, neavând nici un fel de pretenții și intenții teritoriale pe seama Turciei Europene, se menținea ca un arbitru al prevenirii unui dezechilibru geostrategic în zonă. "*Acțiunea noastră în Imperiul Otoman este absolut și pur intelectuală* (subl.n.) și consistă în primul loc a întreține școlile și bisericile de limba română cu cunoștința și consimțământul guvernului otoman, și, în al doilea rând, a nu întreține aceste școli pentru ca ele să devină un focar de anarhie în imperiul vecin, care este prietenul nostru, ci pentru ca să fie un focar de ordine utilă și o garanție de existență pentru acel imperiu" – declara primul-ministru D.A. Sturdza, în Parlament, la 10 decembrie 1901. Aceeași clară atitudine, tradițională în politica balcanică a României, o va exprima și liderul conservator Take Ionescu (cu ascendență aromână), care, în 1903, declara cât se poate de explicit: "Nici un om politic român nu aspiră să anexeze Macedonia, nici să fondeze acolo un stat român. *Ținem însă ca naționalitatea românilor din Macedonia să fie păstrată* (subl.n.) și ca noul regim, oricare ar fi (*ce se preconiza de către Marile Puteri, a fi dat, pe calea reformelor, în partea europeană a Imperiului Otoman* – n.n.), să dea aromânilor cel puțin ceea ce posedă ei astăzi: garanția că ei vor putea să se cultive în limba lor în toată libertatea".

Într-adevăr, în pragul veacului al XX-lea, vorbitorii dialectului aromân – cu alte cuvinte românii balcanici, respectiv românii macedoneni (ca și, în egală

64. xxx *Declarațiile M.S. Regelui Carol I în chestiunea macedoneană*, în "Românul de la Pind", V, nr. 38 (231), 14 octombrie 1907, p. 1.

65. Vezi M.D. Peyfuss, *Op. cit.*, pp. 87-90.

66. În urmă cu doi ani a apărut, la București, un roman scris de un autor român (medic) de origine aromână – Ionel Zeana /1912-2003/, *Vulturii Pindului*. Roman istoric, Editura Scara, București, 2002 /300 pp./; este o *reconstituire literară*, cu multe nume de persoane și elemente istorice reale, a vieții național-culturale a românilor macedoneni în primul deceniu al secolului al XX-lea, a luptelor pentru păstrarea propriei individualități etnolingvistice.

măsură și vorbitorii dialectului meglenoromân) –, nu se bucurau de recunoașterea ca atare, politică, a naționalității lor, ei putând, cel mult, a avea "libertatea să se cultive în limba lor". Din păcate însă, nici această libertate nu se putea exercita ca atare – și nu din cauza piedicilor puse de autoritățile otomane, tolerante, în aceste chestiuni instructiv-confesionale, ci a tot felul de impedimente datorate clerului și institutorilor greci. Cum am arătat, deschiderea primelor școli românești în sânul comunităților aromânești din Balcani a fost întâmpinată cu manifestări de ostilitate de grecii din Turcia Europeană – deși se aflau, atunci, într-un număr redus; de aceea, diplomația română a insistat, încă de la început, pe lângă Sublima Poartă, ca aceasta să exprime oficial dreptul românilor (aromânilor) de a înființa școli naționale, ocrotite ca atare de către autorități, iar în chiar anul recunoașterii Independenței, Marele Vizir de atunci, Safvet Pașa, emite, la 12 septembrie 1878, cunoscutul *Ordin Viziral*, în care se spunea, între altele: "Sublima Poartă, fiind informată că românii din Epir, Tesalia, Macedonia, din sangeacul Tricala, din vilaetul Ianina, din vilaetul Școdra, *doresc să învețe în propria lor limbă și să fondeze școli* (subl.n.), nici unul din locuitori să nu se împotrivescă, fără pricini, la orice exercițiu al culturii și al învățătorei; iar când ar trebui, să apere și chiar să ajute pe învățătorii români".

Păstrarea entității naționale din partea aromânilor ca ramură sudică a neamului românesc – nu se putea realiza însă doar prin cultivarea idiomului matern, respectiv prin însușirea limbii literare, în condițiile în care propaganda multiplă grecească era în plină ofensivă. De aceea, implicarea mai eficientă a factorilor și componentelor politico-eceziastice se impunea. Din păcate, în ceea ce privește recunoașterea unui mitropolit aromân – respectiv ieșirea aromânilor de sub pulpana episcopilor greci –, Turcia s-a arătat reticentă, condiționând această cerință de evoluția relațiilor cu România (dorea încheierea unei alianțe). La începutul secolului al XX-lea însă, deteriorarea rapidă a liniștei (aparente și până atunci) în Turcia Europeană – va duce la o schimbare în atitudinea Sublimei Porți. După înăbușirea răscoalei antiotomane din Macedonia, din 1903 (de "Sf. Ilie") – care a culminat cu cele zece zile ale *Republicii Crușevo* (3-13 august 1903), al cărui Consiliu era compus din 60 de reprezentanți ai tuturor etniilor macedonene, inclusiv aromâni –, autoritățile otomane vor fi nevoite să accepte o serie de reforme, sub autoritatea Marilor Puteri, nefinalizate însă.

În cadrul noii evoluții a raporturilor geostrategice, diplomația regelui Carol I a perseverat, în ceea ce privește situația românilor macedoneni, în a cere Turciei satisfacerea cerințelor naționale ale lor, declarând că România manifestă în continuare aceeași condescendență față de menținerea integrității Imperiului Otoman. Astfel, Suveranul a enunțat în termeni reali conținutul și scopurile mișcării naționale a românilor balcanici, despre care spunea că "sunt un element cu totul pașnic, ei – contrar atitudinii celorlalte naționalități din

Macedonia – n-au aspirații politice, nu turbură pacea și sunt supuși leali ai sultanului, și *ei nu voiesc nimic altceva decât să-și poată ține slujba bisericească și învăța copiii lor în propria lor limbă* (subl.n.)”⁶⁷, în timp ce ministrul de Externe Ion I.C. Brătianu, declara, la 9 decembrie 1903, în Parlament: “Voim ca să ajutăm dezvoltarea culturală a unui neam cu care *ne găsim în legătură de simțăminte și de origine* (subl.n.), dorim ca întreaga populație creștină din Imperiul Otoman să aibă condiții civilizate de viață și relații pașnice cu întregul Orient al Europei”. Erau obiective ce le sesizau și observatorii străini – publicistul german C.A. Bratter releva, în 1907, că “scopurile pe care le urmărește guvernul român cu propaganda sa școlară în Turcia sunt clare. Ele sunt de natură ideal-națională curată. *Interesul și grija pe care o au românii din Regat pentru aromâni se bazează pe înrudirea strânsă de neam și limbă* (subl.n.)”; aceeași constatare venea și din partea omului de știință grec Cl. Nicolaidis, care recunoștea, în 1903, că “E dorința lesne de înțeles și îndreptățită a românilor să ajute pe frații lor aromâni în menținerea caracterului lor etnic deosebit”.

Recunoașterea, oficială, a naționalității românilor din Turcia Europeană (vlahii/aromânii) avea să fie, în cele din urmă, concretizată prin *Iradeaua* din 9 mai 1905⁶⁸, prin care Sultanul permitea, practic, constituirea comunităților vlahie în spațiul Imperiului Otoman, fapt ce a constituit o reală izbândă a diplomației române. Era vorba, în fapt, de dreptul aromânilor “ca, pe temeiul drepturilor civile de care ei se bucură ca și ceilalți supuși musulmani, comunitățile lor să-și poată alege *muhtari* (=primari), în conformitate cu regulamentele în vigoare, așa cum e obiceiul pentru celelalte comunități; membrii români să fie primiți în consiliile administrative; autoritățile imperiale să înlesnească profesorilor numiți de aceste comunități inspectarea școalelor lor și îndeplinirea formalităților prevăzute de legile Imperiului pentru deschiderea de noi așezăminte școlare”. A doua zi, la 10/23 mai 1905, un nou act al autorităților otomane, guvernamental de astă dată, atestă – reconfirmând și întărind, în fapt, *Ordinul Viziral* din 1878 – că “fără a schimba nimic din dependența aromânilor față de

67. Relațiile diplomatice cu Grecia au fost întrerupte în perioadele 1892-1896 și 1906-1911 (spusele din anul trecut ale președintelui Ion Iliescu – prezent la Atena, la deschiderea Jocurilor Olimpice –, potrivit cărora „România și Grecia nu au avut niciodată conflicte”, nu sunt, prin urmare, decât declarații circumstanțiale și binevoitoare, ce vizează viitorul eurocomunitar al celor două țări...); vezi, între altele – xxx *Conflictul greco-românesc*, în “Telegraful român”, LIV, nr. 80, 22 iulie/4 august 1906, pp. 345-346; Argus, *Presa ateniană proslăvind atrocitățile antaților*. Ziarele grecești contra diplomației elene.-Asasinatetele din Macedonia glorificate.-Grecii susținând că nu trebuie să se ascundă.-Ei reclamă Macedonia ca un teritoriu al lor.-Sfârșitul tragic al ofițerilor greci, în “Românul de la Pind”, IV, nr. 21 (163), 28 mai 1906, p. 3; *Asasinatetele din Veria*, în Ibidem, V, nr. 20 (213), 27 mai 1907, p. 3; *Atacarea satului românesc Papadia*, în Ibidem, V, nr. 39 (232), 21 octombrie 1907, pp. 2-3.

68. C. Mille, *Măcelul dela Corița*, în „Dimineața”, XXXVII, nr. 8.820, 3 aprilie 1914, p. 1; vezi și, între altele, *Guvernul grec și masacrele dela Corița*, în “Adevărul”, XXXVII, nr. 8.818, 1 aprilie 1914, p. 2.

Patriarhatul Ecumenic, aceștia nu trebuie să mai fie împiedicați de a-și celebra slujba religioasă prin preoții lor proprii și în limba lor națională (subl.n.), nici de a se sluji de această limbă în învățământ”.

„Soarta românilor din Pind este strâns legată de soarta României”. În anii care vor veni, în ciuda acestei recunoașteri a individualității naționalității române pentru aromâni (comunitățile acestora aveau sigilii pe care era inscripționată explicit calitatea de *olah muhtar*, adică *primar român*), câteva sute dintre ei vor suferi prigoana atacurilor naționaliștilor greci⁶⁹, prilej de reacție energică din partea Statului Român⁷⁰, de solidaritate emoționantă a societății din Vechiul Regat cu frații prizonieri și asasinați în Macedonia (terorism ce a culminat, în primăvara anului 1914, cu asasinarea, la Corcea, în Albania, a preotului Haralambie Balamace – și a altor aromâni –, simbol al românismului balcanic, erou-martir al aromânilor și albanezilor deopotrivă⁷¹): “Avem o datorie de cinste față de aromâni, pe cari *nimeni altul nu-i poate apăra decât România* (subl.n.). Uciderea lor de bandiții greci e un fapt nespus de dureros. Oamenii noștri de stat trebuie să împiedice aceste măceluri – scria N. Iorga, în iunie 1906 – și să dea oamenilor putința de a trăi în pacea lor de buni gospodari, pe cari nu ne gândim a-i anexa, în același timp, să aducem la noi pe cât mai mulți dintre ei”⁷².

În 1908, pe fondul victoriei *Revoluției Junilor Turci* și a restaurării Constituției din 1876, sunt aleși în primul Parlament al Turciei și doi reprezentanții “ai poporului aromânesc” – senatorul Nicolae Bațaria⁷³, respectiv deputatul dr. Filip Mișea –, care vor desfășura un autentic program al impunerii individualității românilor balcanici în rândurile celorlalte neamuri din sudul Dunării.

69. N. Iorga, *Paraponurile grecești*, în “Neamul românesc”, I, nr. 12, 18 iunie 1906, pp. 162-163.

70. vezi, recent, reeditarea uneia dintre lucrările sale memorialistice – N. Bațaria, *Din lumea Islamului*, Profile Publishing, București, 2003 /190 pp./.

71. De precizat că la campania armatei române în Bulgaria, din iunie-iulie 1913, au participat și 250 de tineri aromâni, “din toate păturile, ca voluntari spre a ne face datoria către Țară”, repartizați Batalionului 7 Vânători Galați, comandat de colonelul Anastasiu Pefca – așa cum avea să amintească două decenii mai târziu unul dintre acești patrioți, meglenoromânul Chr. Iuffu (I. Dobrogeanu, 1913 – *ipostaze aromânești*, în „Picuraru de la Pind”, I, nr. 1, mai 1994. Supliment al revistei „România de la Mare”, III, nr. 3-4, 1994, pp. IX-X).

72. Sunt pilduitoare, în acest sens, numeroasele poezii în care se exprimă simțământul apartenenței aromânilor la națiunea și Statul Român; iată, cu titlu de exemplu: „*Peste Balcani, peste Carpați, chiar în Pind și peste Prut/ Multe veacuri în durere pân'acuma au trecut, /Sute mii și milioane de români ce pribegesc/ Despărțiți unii de alții, deși toți la fel gândesc !(...)/ Vom lupta să-i vedem iară lângă sânul țării strănsi/ Pe ai noștri frați de sânge ce-s împrăștiați acumă/ Mergând lin fără de grije pe al Gloriei sfânt drum./ Macedonia, o fiică demn'a Țării Românești/ Este cotropită astăzi iar de lifele grecești/ Jefuind-o tâlhărește, ei ucide ai săi copii/ Pustiind peste tot locul splaiuri mândre și câmpii./ Dar va triumfa dreptatea, căci soldatul românesc/ Va învinge și distruge ori și ce neam păgânesc!* – Const. St. Thomulescu, *Românilor de pretutindeni!*, în “Tribuna Macedoniei”, II, nr. 2 (12), 10 ianuarie 1907, p. 2.

73. N. Basilescu, *Interesul politic al României în Balcani*, în “Universul”, XXXI, nr. 44, 15 februarie 1913, p. 1.

Din păcate însă, cursul istoriei a fost divergent față de interesele aromânilor, cele două războaie balcanice (1912-1913; 1913), punând cruce, în fapt, soartei menținerii individualității etnolingvistice a lor, ce nu putea fi viabilă decât în/prin acțiunea național-culturală a românismului balcanic⁷⁴.

Dominanta opiniei publice era ca românii balcanici să nu fie abandonați din motive geostrategice, în contextul internațional dat, relevându-se că este "în interesul României libere de a păstra jur împrejurul ei viu în inima tuturor românilor, oriunde ar fi ei"⁷⁵, sentimentul național, a-i strânge pe toți în jurul ideii naționale românești, a-i solidariza pe toți într-un ideal comun, până ce soarta îi va putea grupa pe toți și sub un steag comun.

Iată de ce – și din acest punct de vedere, *soarta românilor din Pind este strâns legată de soarta României libere și a întregului neam românesc* (subl.n.).

A-i abandona azi pradă grecilor, bulgarilor și sârbilor – *atrăgea atenția profesorul N. Basilescu la începutul anului 1913* –, este a zdruncina noi înșine ideea națională din inima tuturor românilor, căci ce încredere vor mai avea frații noștri în noi, când ei vor vedea cu ce inimă ușoară noi aruncăm la picioarele dușmanilor lor seculari cei mai jurați pe cei mai buni dintre ei?"⁷⁶.

Aceeași premoniție *vis-à-vis* de soarta viitoare – ce se va dovedi tragică – a românilor din Balcani, la capătul conflictului, era exprimată și de presa de partid bucureșteană, oficiosul conservator-democrat arătând răspicat, în octombrie 1912, la începutul Primului Război Balcanic: "își închipuie oricine la ce trebuie să se aștepte aromânii în ipoteza izbândeii statelor balcanice. Până la una, ei vor pierde școalele și bisericile lor, iar dacă cum e sigur că se vor împotrivi jafului și confiscățiunilor, atunci riscă să fie masacrați. Este evident că Turcia, zdrobită fiind, nu va mai putea, ca în trecut, să le dea asistența cuvenită.

În caz de victorie a Coaliției, întreaga problemă etnică a românilor din Peninsula va fi pusă la ordinea zilei. *Procesul de deznaționalizare se va desfășura cu o sălbăticie nemaipomenită* (subl.n.).

Față de această tristă perspectivă – *enunțată cu atâta tragică premoniție, încă din octombrie 1912* – care amenință pe frații noștri cuțo-vlahi, noi, cei de dincoace de Dunăre, ne găsim stăpâniți de sentimente foarte dureroase. Atențiunea noastră se îndoiește, fiindcă la o chestiune politică care privește poziția României la Dunăre, se mai adaugă o chestie națională, de rasă, care se răsfrânge asupra întregului românism"⁷⁷.

74. xxx *Războiul și situația aromânilor*, în "Ordinea", II, nr. 232, 3 noiembrie 1912, pp. 6-7.

75. G. Murgoci, *Împărțirea Macedoniei. Peirea aromânilor*, în „Minerva”, V, nr. 1.645, 15 iulie 1913, p. 1.

76. Zezi C. Bacalbașa, *Să îngrijim pe aromâni*, în "Conservatorul", XIII, nr. 162, 27 iulie 1913, p. 1; I. Valaori, *Cum ar trebui să se organizeze aromânii*, în "Aromânul", I, nr. 3, 15 septembrie 1913, pp. 2-3; C. Papacostea, *Situația aromânilor după încheierea păcii*, în "Arhiva", XXIV, nr. 7-8, septembrie-octombrie 1913, pp. 193-196; G. Murnu, *Evenimentele din Balcani și aromânii*, în "Lucașfăru", XII, nr. 21, 1 noiembrie 1913, pp. 649-653.

77. Zezi și St. Lascu, *La Dobroudja de Sud dans le contexte géopolitique des Guerres balkaniques (1912-1913). Perceptions et attitudes roumaines*, în IXe Congrès International d'Études

După împărțirea, între statele creștine din zonă, a părții europene⁷⁸ a Imperiului Otoman – prin *Tratatul de Pace de la București* (28 iulie/10 august 1913), când diplomația română comite, deliberat, actul antinațional de a accepta designarea, în conținutul acestuia, a aromânilor cu termenul de *cuțovlahi...* –, pentru românii balcanici se deschidea o nouă etapă a istoriei lor moderne⁷⁹; practic, școlile și bisericile românești din Macedonia sârbească sunt desființate, în Albania și Bulgaria supraviețuiesc câteva, iar în Grecia ceva mai multe. Pentru a se feri de represaliile naționaliștilor din statele amintite (animate, mai ales, de agenți ai panelenismului), câțiva zeci de fruntași ai românilor balcanici se stabilesc, deja în vara și toamna anului 1913, în România (inclusiv în județele din așa-numitul Cadrilater, partea de sud a Dobrogei⁸⁰, recuperată prin tratatul amintit). Era doar începutul⁸¹ unui exod care avea să se finalizeze, în anii '20-'30 ai secolului al XX-lea, prin stabilirea în Țară, a câtorva mii de familii de aromâni.

După Primul Război Mondial, la începutul anilor '20, se înrăutățește apreciabil viața și siguranța social-economică a românilor balcanici din statele amintite – în general oameni cu stare materială mai precară, dar care nu acceptau a se renunța la individualitatea etnolingvistică românească. În plus, împărțirea Macedoniei și trasarea noilor granițe vor îngreuna pendularea tradițională a oierilor aromâni, taxele vamale și alte restricții economico-financiare și civile ale statelor balcanice diminuându-le potența productivă, agravând, implicit, situația lor ca etnie distinctă; de pildă, păstorii aromâni din munții Rodopi și Rila, din spațiul Bulgariei, vara sălășluiau cu turmele aici, iar toamna coborau în câmpiile Traciei până la Marea Marmara, plătind taxe de două ori pe an, primăvara și toamna. Apoi, politica de direcționarea în așezările

---

Sud-Est Européennes. Résumés (Association Internationale d'Études du Sud-Est Européen), Tirana, 30 août-3 septembre, 2004 (Académie des Sciences d'Albanie), pp. 29-30.

78. Idem, *Românii balcanici în Dobrogea (până la Primul Război Mondial)*, în Horia Dumitrescu (ed.), *Omăgiu istoricului Constantin Bușe* (Muzeul Vrancei), Focșani, Editura PALLAS, 2004, pp. 215-253.

79. Vezi V. Vlasidis, *Consequences of the demographic and social re-arrangements on the Vlach-speaking element in Greek Macedonia (1923-1926)*, în „Revue des études sud-est européennes”, Tome XXXV, N° 1-4, Janvier-Décembre 1998, pp. 155-171; titlul este înșelător, căci nu este vorba, câtuși de puțin, de „consecințele” respective, ci doar de relevarea – din perspectiva istoriografiei și a surselor documentare grecești – a cauzelor și, parțial, a conținutului procesului de stabilire în „New Dobrudja” a celor pe care autorul (care nu este la curent cu literatura de specialitate românească postbelică referitoare la chestiunea respectivă) îi numește „Koutsovlachs immigrants from Macedonia”.

80. Vezi V.Th. Muși, *Un deceniu de colonizare în Dobrogea-Nouă 1925-1935*, Tipografia Cărților Bisenești, București, 1935 /154 pp./; St.T. Hagigogu, *Emigrarea aromânilor și colonizarea Cadrilaterului*, Tipografiile Române Unite, București, 1927 /40 pp./; C. Noe, *Colonizarea Cadrilaterului*, în „Sociologie românească”, III, nr. 4-6, aprilie-iunie 1938, pp. 119-158.

81. xxx *De vorbă cu un român macedonean*, în „Legionarii”, I, nr. 2, 23 ianuarie 1929, p. 1 (titlul ziarului din Bazargic făcea trimitere, *nota bene*, la soldații legiunilor romane din Macedonia antică...).

din Macedonia grecească, de către Statul Elen, a sute de mii de greci originari din Asia Mică, va duce și ea, rapid, la marginalizarea social-economică a românilor balcanici. Pentru ei se contura, astfel, o nouă dimensiune a existenței lor⁸² – în cadrul unicului stat cu care aveau afinități național-spirituale, stat în care existau deja, de mai multe generații, sute și sute de familii aromânești sau de origine aromână.

„*Dorim a ne arunca în brațele patriei mume*”. La începutul anului 1923, aromânii din Veria (oraș din partea grecească a Macedoniei) se adresează Guvernului și fruntașilor politici ai timpului, respectiv consângenilor stabiliți în Țară, printr-un *Apel* detaliat (datat Veria, 31 martie 1923), al cărui final este următorul “Nu vedem ieșirea (din situația economică disperată – n.n.) decât în emigrare. Și dorind a ne arunca în brațele patriei mume (subl.n.), avem onoarea a vă ruga să binevoiți a interveni pe lângă guvernul român: să ne admită intrarea în România; să se intervină pe lângă guvernul grec pentru ca să ni se asigure ieșirea; să ne împrumutească și să ne îlesnească pe cât îi va sta în putere, transportul și instalarea în țară”⁸³.

Inițial, acest *Apel* nu a fost perceput la întreaga lui semnificație, cu profunde conotații naționale și social-economice, de către guvernanți, cei care se arată mai sensibilizați fiind parlamentarii din opoziție. Astfel, ardeleanul Gh. Pop efectuează o interpelare, conducând discuția – în ședința din 24 mai 1923 a Adunării Deputaților – pe făgașul unei rezolvări practice, avansând zona Dobrogei de Sud ca viitor spațiu pentru împrumutarea: “Mă adresez deci d-lui ministru de Externe, întrebând dacă nu socotește că este de datoria d-sale, ca respectând bunele raporturi ce avem cu regatul Elen, să atragă toată atențiunea guvernului grec asupra nedreptății ce se face poporului aromân din Grecia, nedreptate care nu poate să rămână fără ecou în inimile românești. Mă adresez, totodată, d-lui ministru al Agriculturii, întrebându-l dacă nu crede că ar trebui să studieze chestiunea colonizării emigranților aromâni în acele părți ale țării în care s-ar găsi terenuri disponibile ca în Ialomița sau în Cadrilater (subl.n.), pentru ca să ofere harnicului și mult încercatului popor aromân un azil pe pământul patriei unite”.

Nepregătite, cunoscând aproximativ situația acestor aromâni aflați în pericol de deznaționalizare și pauperizare economică, oficialitățile nu aveau, în 1923, la îndemână un răspuns la întrebările puse în legătură cu soarta lor; în anii ce vor urma, însă, se va conceptualiza o politică de împrumutarea în județele din Dobrogea de Sud, de care vor beneficia și românii balcanici.

82. Apud St. Lascu, *Împrumutarea românilor balcanici în Cadrilater*, în „Dosarele istoriei”, VII, nr. 2 (65), 2002, p. 37.

83. Vezi, recent, noi importante contribuții documentare în volumul (cu titlu, însă, anistoric/derudan/artificial – N. Cușă, *Macedo-aromânii (sic!) în Dobrogea. The Macedo-Aromanians in Dobrudja*. Traducere autorizată în limba engleză de Otilia-Cristina Pacea, Ex Ponto, Constanța, 2004 /218 pp./.

Pe baza hotărârii Guvernului, din 13 iunie 1925, în acest an circa 1.700 familii de aromâni vin deja și se stabilesc în județele Durostor și Caliacra, ei conștientizând dificultatea întreprinderii la care se înhămau, dar având și *credința că salvagardarea lor națională și materială nu era cu puțință decât prin întărirea românismului în cea parte a Regatului în care acesta era mai puțin dimensionat* – în mijlocul musulmanilor și bulgarilor din Dobrogea de Sud. “Macedoromânii vin în grupuri compacte, aducând din ținutul lor, unde și-au păstrat aproape două mii de ani conștiința latinității, un patriotism cald, o voință de fier și, mai presus de orice, un simț de solidaritate admirabil. Ei vin hotărâți de a lupta cot la cot și a-și face drumul în viață. Oare acestea nu sunt – *scria, pe bună dreptate, în 1925, C. Hențescu, decanul Baroului din Silistra, președintele Societății “Acțiunea Românească”* –, prin excelență, elementele românești ce ne trebuie în Cadrilater?”.

Este de la sine înțeles că aromânii s-au stabilit în Țară având limpede conștiința apartenenței naționale; veneau, așadar, în calitate de români (așa cum se declarau, de altfel, și în teritoriile pe care le locuiseră până la momentul părăsirii lor), ținând ca această apartenență să fie explicitată ca atare și opiniei publice: „Fiindu-ne imposibil traiul de acolo, din cauza persecuțiilor, am venit aici. Dar, *n-am venit ca străini și nici ca cerșetori* (subl.n.). Nu! N-am venit ca cerșetori. Avem mai multă demnitate decât acei care ne consideră astfel. Am venit *ca români, pe pământ românesc* (subl.n.), pământ întins, larg și mare”⁸⁴.

În atari condițiuni, așezarea în zonă a unei populații călitate în mișcarea de supraviețuire națională, părea să reprezinte una dintre soluțiile întăririi autorității instituțiilor abilitate ale Regatului: “Prin stabilirea lor în Cadrilater se aduce încă de pe acum un folos neprețuit Statului, care prin fericita hotărâre luată își întărește prestigiul și autoritatea cu elemente românești conștiente, de care se simte mare nevoie – *scria, în 1926, profesorul Mihail Pineta, în revista “Tribuna românilor de peste hotare”*. Coloniștii macedoromâni vor aduce cu ei ordine și civilizație. Statul Român se bizuie pe activitatea și cinstea lor tradițională. În schimb, ei *își asumă angajamentul și răspunderea morală de a sluji cu credință și devotament la granița acestui colț de țară tulburat și terorizat de cetele banditești în detrimentul prestigiului autorității românești* (subl.n.)”.

Este pilduitor, în sensul cunoașterii simțămintelor naționale ale acelorora dintre aromâni care se vor stabili în Cadrilater, următorul imn, intitulat

Marșul coloniștilor

*Din Pind venit-am oțeliți
In lupte și amar,*

84. Gh.I. Brătianu, *Ion I.C. Brătianu și colonizarea aromânilor în Dobrogea de Sud*, în “Legionarii”, I, nr. 15, 27 aprilie 1929, p. 1.

Din Pind venit-am ca să fim

De strajă la hotar.

Avânt și suflet am avut

Și dragoste de frați

Și peste țări noi am unit

Azi Pindul de Carpați.

Am revenit să re'năltăm,

Cu drepturi de stăpân,

Sfântul drapel ce-a fâlfâit

Sub Mircea cel Bătrân.

Și strănși uniți să scrim pe el

Cu litere de pară,

Deviza noastră de coloni:

Un neam, un tron și-o țară⁸⁵.

După 1925-1926, riposta fermă a celor împrumătați – aromâni (și re-gățeni, deopotrivă; din circa 20.000 de capi de familii împrumătați, circa 6.000 erau aromâni din Macedonia, Albania, Tracia⁸⁶) – va duce la diminuarea atacurilor teroriste, fără ca ele, însă, să înceteze. Moartea unor fruntași ai aro-mânilor, victime ale intoleranței iredentiste – așa cum a fost cazul cu verianul Zisi Hașotti, în ianuarie 1929, "atacat mișelește în satul Ghiore, de un bulgar turmentat de cuvântările din ultima campanie electorală" –, fortifică și mai mult solidaritatea românească, dezvoltând simțămintele de frățietate în lupta pentru supraviețuire națională: "Te vei duce acum în ceruri, frate Zisi, te vei întâlni acolo cu vechii tăi tovarăși căzuți în luptele din Macedonia, le vei spune că noi – spunea, la catafalcul celui asasinat, Sterie Hagigogu, vicepreședinte al Congresului de la Veria, delegat al românilor macedoneni – ne-am mutat din vechii noștri munți și că acum suntem în Țara mumă, unde luptăm alături de frații noștri de un sânge (subl.n.). Vei întâlni acolo pe toți frații români căzuți pe meleagurile acestea ale Dobrogei, pe toți funcționarii, toți jandarmii și grănicerii care s-au sacrificat pentru apărarea acestui colț frumos. Le vei spune lor că acolo unde ei au căzut, alți frați veniți din depărtata Macedonie, le-au luat locul de sacrificiu".

„O comoară a neamului românesc”. Adaptarea românilor balcanici la noile realități social-economice și politice a fost remarcabilă, ea întrunind aprecieri aproape unanime din partea autorităților și diriguitorilor opiniei publice. În 1928, primul-ministru Vintilă I.C. Brătianu comunica "membrilor Guvernului foarte îmbucurătoarele impresiuni cu care s-a înapoiat dintr-o călătorie făcută în Cadrilater și în Dobrogea, unde a revăzut, în gospodăriile lor, pe coloniștii

85. N. Iorga, *O comoară a neamului*, în "Neamul românesc", XXX, nr. 267, 8 decembrie 1936, p. 1.

86. xxx *Idei din cuvântările d-lui prof. N. Iorga către coloniștii macedoneni*. La Silistra și la Frașari, în *Ibidem*, XXXVIII, nr. 128, 15 iunie 1933, p. 1.

români macedoneni. Domnul prim-ministru a avut cele mai bune cuvinte pentru spiritul de ordine și pentru dragostea de muncă a elementului macedo-român așezat în cuprinsul Regatului și a subliniat sincera dorință a guvernului de a consolida situația acestor coloniști”; la rândul său, istoricul și fruntașul politic național-liberal Gheorghe I. Brătianu avea să invoce, în 1929, un raport oficial ce releva că românii macedoneni “s-au adaptat cu o infinită suplețe muncii agricole, familiarizându-se într-un timp cu totul scurt cu noua lui îndeletnicire; este (*aromânul* – n.n.) foarte susceptibil de a realiza rapid progresul; este, dacă nu singurul, cel puțin *cel mai indicat element în stare de a româniiza rapid regiunea* (subl.n.)”⁸⁷.

Aceleași constatări erau exprimate și prin vocea autorizată a marelui savant și om politic Nicolae Iorga, care, deseori, în anii interbelici, a avut aprecieri dintre cele mai pertinente la adresa efortului civilizator, național și economic, al aromânilor, considerându-i *O comoară a neamului românesc*, cum se intitula chiar un articol, publicat în 1933: “În Frașari, în Aidemir (*așezări în jud. Durostor* – n.n.), unde s-au așezat câteva sute din miile de români macedoneni, curați, neamestecați cu nimeni, păstrând vechiul tip iliro-roman, o curiozitate și o mândrie a etnografiei balcanice, am văzut case mari, frumoase, larg clădite, bine împărțite, cu odăi de oaspeți, mobilate ca la orașe, cu încăperi deosebite pentru copii, pentru bucătărie, cu grădină de flori și cu începuturi de livadă. Dar mai ales i-am văzut pe dânșii și pe dânsele – *în cursul unei scurte vizite efectuate de N. Iorga, cu prilejul desfășurării, la Călărași, a Congresului Ligii Culturale* –, represintanții unei rase care n-a fost supusă niciodată, politic și

---

87. *O reconstituire literară*, apărută în 1996, la București, a vieții aromânilor împroprietăriți în Dobrogea de Sud aparține unui cunoscut scriitor (istoric și critic literar, deopotrivă) român contemporan, de origine aromână (născut în jud. Durostor, la Babuc, dar cu antecesori în Macedonia grecească); cele două volume (însușind 896 pp.!) se constituie într-o veritabilă epopee a aromânilor balcanici din prima jumătate a veacului al XX-lea, cu binevenite excursuri istorice, derulată pe canavaua amintirilor și vieții lui Iancu Paticina (pseudonimul publicistic, astăzi, al scriitorului); desfășurat pe multiple planuri temporale, firul narativ proiectează personajului central o devenire aproape mitică, dimensiune ce exprimă, condensat, virtuțile tradiționale ale bărbatului aromân (și familiei sale, în egală măsură), căruia timpurile moderne îi conferă și frământări existențiale într-un context social-politic și național dinamic – vezi Hristu Cândroveanu, *Marea serenității*, Cartea Românească, București, 1996, vol. I-II /456 pp. + 440 pp./.

De asemenea, o admirabilă reconstituire-evocare a vieții „coloniștilor” o regăsim în *Însemnările memorialistice* ale unei doctorețe septuagenare (n. 1926), a cărei familie se stabilise în orașelul Cavarna, situat între capul Caliacra și Balci, la 3 km de mare. „Populația (câteva mii de oameni) era alcătuită din mai multe etnii. Pe lângă aromâni și români autohtoni, erau bulgari, turci, găgăuzi, țigani. Ei locuiau în cartiere în care predomină o anumită etnie. La început coloniștii aromâni au stat în case vechi, cu chinie sau cumpărate, după care o bună parte dintre ei s-au mutat în așa-zisul «cartier nou» (măhălălu ațelu noulu). Acesta era în afara orașului (*ca și*, nota bene, *în situația, arătată, a satului Regina Maria, de lângă Balci* – n.n.) la aproximativ 1,5 km distanță de centru. Aici, în plin câmp, au primit loc și și-au construit case cu un mic ajutor de la stat. Casele erau răzlețe, la distanță de 100-150 m una de alta și arătau după cât de înstăriți erau proprietari” – vezi Maia Bedivan, *Pe urmele unui colonist*, Editura Semne, București, 2003 /66 pp. + 20 pl. foto + 1 pl./.

social, care, pe baza privilegiului păstrat de-a lungul secolelor, a stat drept în fața oricui. Oameni de credință și de vitejie, călăuzi, ostași, ctitori de orașe, străbătători de țări și mări, *creatori*. I-am primit ca pe niște pribegi, când ei sunt invitații noștri, și i-am tratat uneori ca pe niște miluiți, când ei nu știu ce înseamnă mila nimănu. E vremea – *conchidea conferențiarul* – să se înțeleagă ce sunt așezările lor: *cetățile noastre la granița cea mai primejduită dinlăuntru chiar* (subl.n.)⁸⁸.

Pe parcursul vizitei, la Frașari, N. Iorga (marele savant are antecesori în Balcani, posibil vlahi sau greci, stabiliți în Moldova, în secolul al XVIII-lea) a îndemnat pe aromâni "să păstreze alături de virtuțile neștirbite de viforul vremurilor vitrege, tradițiile străbune", arătând răspicat: "În țara cealaltă, a strămoșilor d-voastră, n-ați fost robii nimănu. Ați trăit pe temeiul vechilor privilegii de care nu s-a putut atinge nimeni. Ați fost domni în casele voastre, în orașele pe care le-ați știut ridica. *Domni trebuie să vă simțiți și aici* (subl.n.)"⁸⁹.

„*Macedoromânii sunt super-români! Români absoluți!*". Traiectul existențial al celor câteva mii de români balcanici – o părticică din sutele de mii de aromâni ce trăiau/trăiesc în statele din arealul Peninsulei Balcanice – avea să cunoască, însă, noi momente de restriște, de calvar; cedarea Cadrilaterului, în anul de cumpănă 1940, îi va disloca din mijlocul de-abia înfiripatelor așezări ce conturaseră un viguros mediu românesc⁹⁰, pentru a fi strămutați în județele din nordul Dobrogei – județele Constanța și Tulcea (în cadrul schimbului de populație, circa 100.000 de români au părăsit Cadrilaterul – mai puțin de o treime erau aromâni –, iar 67.000 de bulgari, cele două județe menționate)⁹¹.

Încă de la începutul așezării lor în județele nord-dobrogene, reprezentanții ai autorităților au arătat, dezmințind unele zvonuri ce se colportau, că „nu există o problemă a macedonenilor (*sic!*) colonizați în Dobrogea”⁹², și își exprimau încrederea în continuarea afirmării calităților lor native de patrioți, de buni gospodari și supraviețuitori ai unei istorii vitrege: „Dacă vreți să cunoașteți părerea mea sinceră despre macedoneni, părere pe care mi-am făcut-o după ce i-am cunoscut bine la ei, acasă, acolo în Dobrogea de Sud, iat-o: macedonenii

88. vezi Maria Magiru, *Dobrogea. Studiu etnografic*, vol. II. *Românii balcanici (Aromânii)*. Cuvânt înainte Stoica Lascu (Muzeul de Artă Populară din Constanța), Editura T.C. Sen, Sibiu-Constanța, 2001 /256 pp./.

89. Rep., *Nu există o problemă a macedonenilor în Dobrogea*, în "Dobrogea jună", XXXVII, nr. 36, 29 martie 1941, p. 1.

90. I.N. /Neicu/, *Recolonizarea evacuațiilor din Dobrogea de Sud*. O interesantă expunere a d-lui Em. Grigorescu, Comisarul general pentru Dobrogea, în *Ibidem*, XXXVII, nr. 75, 23 mai 1941, p. 1.

91. vezi xxx *Carti di vrearî tră Matilda. Carte de iubire pentru Matilda Caragiu Marioțeanu* (Societatea Culturală Aromână), Editura Sammarina, București, 2002 /224 pp. + 16 pl. il./.

92. vezi studiile despre G. Mumu, Th. Capidan, V. Papacostea – la N.-Ș. Tanașoca, *Balcanologi și bizantiniști români*, Editura Fundației PRO, București, 2002 (ample studii despre G. Murnu, pp. 19-80; Th. Capidan, pp. 118-158; V. Papacostea, pp. 159-231).

sunt oameni foarte de treabă, cumsecade și muncitori. În marea lor majoritate – afirma, într-un interviu, în mai 1941, șeful Comisariatului pentru Colonizare în Dobrogea –, ei sunt sobri și duc o viață cu obiceiuri patriarhale. Sunt un neam de oameni admirabil și putem conta pe ei (subl.n.)⁹³.

După Al Doilea Război Mondial, într-adevăr, s-a văzut că, în continuare, s-a putut conta și se contează, pe calitățile morale, gospodărești și național-patriotice ale aromânilor stabiliți în Țară; emoționante sunt, în acest sens, mărturiile unor foști deținuți politici, care, atunci când făceau referiri la comportamentul din sistemul concentraționar, nu aveau decât cuvinte de unanimă apreciere pentru tăria morală a colegilor de suferință de origine aromână, după cum sunt bine-cunoscute aprecierile exigentului Petre Țuțea, care considera că „macedoromânii nu sunt români! Sunt super-români! Români absoluți – atât de loviți și de goniți, că au un instinct național de fiare hăituite”.

S-a contat și se contează, pe calitățile native ale românilor originari din Balcani, în procesul complex de edificare economică, de dezvoltare culturală și devenire spirituală a României în a doua jumătate a secolului trecut, ca și astăzi, profesionalismul și seriozitatea în muncă a mii de specialiști (economiști, medici, ingineri și tehnicieni, cadre didactice, juriști, oameni de artă, înalți funcționari de Stat, cunoscuți sportivi, întreprinzători în condițiile economiei de piață – dar și simpli muncitori ori agricultori), constituindu-se ca o părțică din efortul creator al ansamblului națiunii române (amintim aci doar academicienii Marcu Beza, Theodor Capidan, Dumitru Caracostea, Elie Carafoli, Ioan D. Caragiani, Matilda Caragiu Marioțeanu⁹⁴, Dimitrie Cosacovici, Athanase Joja, Apostol Mărgărit, George Murnu, Anton Naum, Mihail Obedenaru, Ion Pacea, Cezar Papacostea, Șerban Papacostea, Pericle Papahagi⁹⁵).

93. Vezi, în acest sens, despre preocupările, în ultimele două decenii, ale aromânilor din Țară și a celor din afara ei – H. Căndroveanu, *Aromânii ieri și azi*. Cultură, literatură, probleme, perspective, Scrisul Românesc, Craiova, 1995 /208 pp. + 1 h./; I. Traian, *Un Coresi aromân Tiberiu Cunia*, Editura Cartea Aromână. Editura Danubius, f.l., 2002 /494 pp./; recent – J. Tambozi, I. Caracotta, *Eforturi conjugate. În sprijinul ideilor Raportului și a Recomandării 1333 (1997), formulate de Lluís Maria de Puig președintele Adunării Parlamentare a Consiliului European privind protecția culturală-lingvistică a aromânilor* (Societatea Academică Moscopolitană București. Mișcarea Europeană. Secția Română a Mișcării Europene), Editura Justin și George Iustinian Tambozi, București, 2004 /206 pp./; St. Lascu, *Aromânii – nu sunt «țânțari» ori «machidoni», și nici «comunitari», ci «doar» români balcanici...*, în „Aldine”. Supliment săptămânal al ziarului „România liberă”, IX, nr. 431, 27 august 2004, pp. 2-4.

94. Despre situația etnogeografică a aromânilor și meglenoromânilor (la îngemănarea secolelor XX-XXI) în statele sud-est europene – vezi Th. Kahl, *Ethnizität und räumliche Verteilung der Aromunen in Südosteuropa* (Institut für Geographie der Westfälischen Wilhelms-Universität Münster), Münster, 1999 /162 pp./; N. Saramandu, *La carte des parlers aroumains et mégléno-roumains de la Péninsule Balkanique*, în „Revue des études sud-est européennes” /București/, Tome XXXIX, N° 1-4, Janvier-Décembre 2002, pp. 105-122; Irina Nicolau, *Vagabondages dans les Balkans. Une incursion subjective au pays des Aroumains*. Traduit du roumain par Marianne Mesnil, Éditions de l'Aube, La Tour d'Aigues, 2003 /190 pp./.

S-a *contat* și se *contează*, mai ales astăzi, pe atributele de competiție profesional-economică, în care efortul individual este conjugat cu cel al grupului respectiv – relațional, economic sau social.

S-a *contat* și se *contează*, pe de altă parte, pe loialitatea filială național-statală a urmașilor celor care, în urmă cu decenii, pentru a-și salva limba maternă și naționalitatea, și-au găsit refugiul la frații din nord, în statul-protector România.

Această loialitate s-a regăsit, după 1989, și în conținutul activității mai multor asociații culturale aromânești, care și-au propus revigorarea tradițiilor folclorice specifice, a stimulării cultivării limbii materne (respectiv, a *dialectului aromân* sau *graiurilor aromânești*)⁹⁶ – în consens, firește, cu exprimarea, în spiritul adevărului istoric și științific pentru care au pățimit și au venit în *Țară* bunicii și părinții lor, a calității de *români*, pe lângă cea de *aromâni*, ca parte a poporului și naționalității române.

Urmașii, astăzi, sunt și rămân, aici, în *România*⁹⁷, deopotrivă aromâni și, firește, români – nicum minoritari.